

HÜRRİYET PARTİSİ'NİN TÜRK SİYASÎ TARİHİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ*

Yrd. Doç. Dr. Mustafa ALBAYRAK**

ÖZET

Hürriyet Partisi, 20 Kasım 1955 tarihinde, Demokrat Parti'den istifa eden bir muhalif milletvekili tarafından 20 Aralık 1955 tarihinde kurulmuştur. Basına ispat hakkı verilmesini savunan, çoğunluğu gazeteci ve gazete sahiplerinden oluşan Demokrat Parti'nin Millet Meclisi çatısı altında bulunan 19 milletvekili Basın Yasası'nda basına ispat hakkının verilmesini savunuyorlardı. İstekleri Demokrat Parti Grubu tarafından reddedildi. Sonuç olarak da 19 üyeden 10'u partiden istifa etti, 9'u da partiden çıkarıldı. Hürriyet Partisi, 24 Kasım 1958 tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi'ne katıldı. Bu makalede Hürriyet Partisi'nin kuruluşu, gelişimi ve Türk siyasî tarihindeki önemi açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Başbakan Adnan Menderes, Cumhuriyet Halk Partisi, Cumhuriyetçi Millet Partisi, Hürriyet Partisi, Basına İspat Hakkı Yasası.

THE ROLE IMPORTANCE OF FREEDOM OF TURKISH POLITICS

ABSTRACT

The Freedom Party was established by rebel of Democratic Party members who have resigned from party in 20 December 1955. After many newspapers have been suspended and newsmen jailed by government action, 19 Democratic Party members of the National Assembly demand that proof of the accuracy of a published statement be made relevant to defense in prosecutions under the Pres Law. Rejected by the Group of the Democratic Party. Subsequently 10 of the 19 members resign from the party and the other 9 are expelled. The Freedom Party dissolves itself to merge with the Republican People's Party in 24 November 1958. This article is explained Freedom Party was establish and growing and important in Turkish political history.

Key Words: Prime Minister Adnan Menderes, Republican People's Party, Republican Nations Party, Freedom Party, Defense of Press Rights Law.

* Bu araştırma (21-23 Kasım 2001) tarihleri arasında yapılan 7. Türk Sosyal Bilimler Kongresi'ne bildiri olarak sunulmuştur.

** Kırıkkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğretim Üyesi.

Demokrat Parti’de Siyasî Bunalım ve Hürriyet Partisi’nin Kuruluşu

Hürriyet Partisi, basına ispat hakkı tanınmasını isteyen ve bu nedenle de tarihimizde “*İspatçılar*” olarak bilinen bir grup Demokrat Partili milletvekili tarafından 1955 yılında kurulmuştur. Hürriyet Partisi’nin yapısı ve Türk siyasî tarihindeki yerine geçmeden önce, bu partinin kuruluş nedenleri, kuruluşu ve ideolojik yapısı üzerinde kısaca durmakta yarar vardır.

14 Mayıs 1950 genel seçimlerinde büyük bir çoğunlukla iktidara gelen DP’nin ilk kabinesini kurmakla görevlendirilen Adnan Menderes’in bu göreve atanması, daha sonra da, 9 Haziran 1950 tarihinde, DP Genel Başkanlığı’na seçilmesi, Parti içinde bazı tepkilere neden olmuştu. Ayrıca Birinci Menderes Kabinesi’nin güven oylaması sırasında önce DP Grubu’nda 163 milletvekilinin, daha sonra da TBMM’nde yapılan oylamada 126 milletvekilinin oylamaya katılmaması ve bu kabinenin yalnızca 282 oy ile güven alması ¹ dikkatlerden kaçmamıştı. Bir süre sonra ise, kabine üyelerinden önce Millî Eğitim Bakanı Avni Başman’ın, ardında da Sağlık Bakanı Prof. Dr. Nihat Reşat Belger’in ², Bayındırlık Bakanı Emekli Korgeneral Fahri Belen’in istifa etmeleri ve o günlerde Başbakan Menderes’in istifa etmesi için kendisine baskı yaptığını öne süren Tarım Bakanı Nihat Eğriboz ise, Başbakan’a;

“Ben sizinle geldim, sizinle giderim. Benim şahsi tarım politikam yoktur. Hükümet politikasıdır. Hükümet ayrılır, ben de ayrılırım...” ³ diyerek, tepki gösterdiği yolunda basında çıkan haberler, daha ilk aylarda kabinede sorunlar olduğu yolunda söylentilere neden olmuştu.

Gerçekte ise, Başbakan Menderes’in, DP içinde egemenlik kurma eğilimi, zamanla parti içinde ve özellikle de kabine üyeleri ile arasındaki gerginliğin giderek artmasına neden olmuştu. Bir ara da Arapça ezan konusunda Cumhurbaşkanı Celâl Bayar ile anlaşmazlığa düştüğü söylenen Menderes’in, bir süre Aydın’daki çiftliğine çekildiği, 25 Kasım 1950 tarihinde geri döndüğü zaman da DP ileri gelenlerinden Fevzi Lütüfî Karaosmanoğlu ile aralarında anlaşmazlık çıktığı öne sürülmüş, ancak Başbakan Menderes bu haberleri “*uydurma ve gülünç*” olarak nitelendirmişti⁴.

¹ Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem:IX, Cilt:I,1950, ss.144-147; Demokrat Parti Meclis Grubu Gizli Müzakere Zabıtları, Dönem:IX, Cilt:I, (18 Mayıs 1950), s.234.

² Feroz Ahmad, Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi, (1945-1971), Ankara 1976,ss.73-75.

³ Metin Toker, Demokrat Parti’nin Altın Yılları (1950-1954), Ankara 1990, ss.111-112.

⁴ Zafer, (26 Kasım 1950).

Başbakan ile Maliye Bakanı Halil Ayan arasındaki görüş ayrılığı da, Ayan'ın 14 Aralık 1950'de istifa etmesiyle sonuçlanmıştı⁵. Demokrat Parti içindeki bütün olumsuzluklara karşın, 1951 yılı bütçesine, 14 Aralık 1951 tarihinde yapılan oylamada 58 ret oyuna karşılık, 375 olumlu oy verilerek⁶ Birinci Menderes Kabinesi Mecliste güven tazelemiş, ancak bu olumlu sonuç bile Menderes'in, 8 Mart 1951'de istifa etmesini engelleyememişti⁷. Kabinenin istifa etmesindeki en önemli nedenin; Başbakan'ın;

”Bakanları üzerinde tam bir egemenlik kurmak istemesinden kaynaklandığı” iddia edilmişti⁸. Bu durumu, 29 Mart 1951 tarihinde Antalya milletvekili Burhanettin Onat, DP Grup toplantısında dile getirmiş ve ;

“(Başbakan'ın)...Bakan arkadaşlarından iki büklüm inkıyadı sabır bekleyen bir hali var maalesef. Bunun içindir ki, şahsiyet sahibi ne kadar Bakan varsa, birer birer çekilip ayrıldılar” diyerek, Menderes'i eleştirmişti.

Onat'a göre; bir Bakanın, müsteşarını seçmesi bile, Başbakan Menderes tarafından engellenmekteydi.

Bayındırlık Bakanlığı görevinden istifa eden General Fahri Belen ise, Başbakanı suçlarken şunları söylemişti;

“Başvekilin arzu ettiği işler hakkında tanzim edilen kararnameler bir memur vasıtasıyla elden ele dolaştırılarak vekillere imza ettirilir, bu suretle üzerinde uzun tetkikler yapılması gereken meseleler Başvekilin kârihasına tâbi olurlardı...”

*Acemi diktatörlük heveslisi ile karşı karşıya bulunuyorduk. Diktaya tahammül edemeyen vekiller birer birer istifa ederek selamete kavuştular. Avni Başman önderlik yaptı, Belger onu takip etti. Sonra sıra bana geldi...”*⁹.

DP içindeki huzursuzluğun bir başka nedeni de; parti içinde *“hâlâ kurucular saltanatının devam ettiği”* yolundaki bir başka iddia idi. Bunların başında Trabzon milletvekili Emrullah Nutku ilk sıralarda yer almakta idi¹⁰. Bazı milletvekilleri de, Başbakan'ın, Kabin üyelerinin şikayetlerini

⁵ Ahmad, **Türkiye'de Çok Partili Politikam.....**, s.78.

⁶ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem:IX,Cilt:5, (28 Şubat 1951), ss.1222-1225.

⁷ **Ulus**, (9 Mart 1951).

⁸ **Demokrat Parti Meclis Grubu Gizli Müzakere Zabıtları** (Bundan böyle bu zabıtlar DPMG-GMZ diye anılacaktır), Dönem: IX, Cilt:29, (29 Mart 1951), ss.16-17.

⁹ General Fahri Belen, **Demokrasiden Diktatörlüğe**, İstanbul 1960,ss.9-11.

¹⁰ Emrullah Nutku, **Demokrat Parti Neden Çöktü ve Politikada Yitirdiğim Yıllar, (1946-1958)**, İstanbul 1979, s.168.

önemsemediğini, yapılan eleştiriler için, “hiçbirisi de dişe dokunacak şeyler değildir” diye geçiştirdiğini öne sürüyorlardı¹¹.

İkinci Menderes Kabinesi’nde kendisine Devlet Bakanı olarak görev verilen Refik Şevket İnce de, yine Başbakan ile anlaşmazlığa düştüğü için, daha yeni kabine güven oyu bile almadan bir gün önce, 18 Mart’ta “sağlık durumunu” gerekçe göstererek istifa etmişti¹². Bu kabine için DP Grubu’nda yapılan güven oylamasında ise 311 DP’liden 61’i kırmızı ret oyu kullanmış, 6 üye çekimser kalmış ve yeni kabineye sadece 244 oyla güven verilmişti¹³. Bu 61 oyu kullanan muhalifler için daha sonra “61’ler hareketi” denilecekti. Bütün bunlara karşın yeni kabine TBMM’de 396 DP’linin oyu ile güven almış, ancak oylamaya katılmayan 73 milletvekilinin büyük çoğunluğunun DP’li olması, gözden kaçmamıştı.¹⁴ Demokrat Parti’deki ciddi rahatsızlıkları, ana muhalefet partisi Cumhuriyet Halk Partisi yayın organı olan Ulus’ta dile getiren Peyamı Safa, bu gelişmelere “Hükümet krizi değil, iktidar partisinin kalp krizi” demenin daha uygun düşeceğini yazmıştı¹⁵.

Başka bir önemli gelişme de, 15-21 Ekim 1951 tarihleri arasında yapılan DP Üçüncü Büyük Kongresi’nde yaşanacaktı. Bu kongrede, Genel İdare Kurulu Üyeliği için yapılan seçimlerde; Adnan Menderes ile anlaşmazlığı artık su yüzüne çıkan Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, Menderes’ten sonra, 760 oy ile en yüksek oyu alan üye olmuş, aynı seçimlerde Fethi Çelikbaş’a da 338 oy verilmişti¹⁶. Bu sonuçlar iki milletvekilinin DP içindeki konularının oldukça güçlü olduğunu ortaya koymuştu. Bu seçimlerin yaşandığı günlerde iktidar ile muhalefet arasındaki gerginlik giderek artmış ve 14 Mayıs 1950 -12 Kasım 1951 tarihleri arasında, Adalet Bakanlığı’nın muhalefet aleyhine açtığı davaların sayısı 1406’yı bulmuştu¹⁷. Bu gelişmeler olurken, 8 Temmuz 1951 tarihinde “gerici faaliyetlerde bulunduğu” gerekçeyle Millet Partisi kapatılmış, bu durum CHP tarafından 15 Temmuz’da yayınlanan bir bildiri ile kınanmış ve “siyasi partilerin mahkeme kararı olmaksızın yönetim eliyle kapatılması” eleştirilmişti¹⁸. Bildiriye iktidar çok

¹¹ DPMGGMZ, Dönem:IX, Cilt:29,...s.72.

¹² **Ayın Tarihi**, Sayı: 208, (Mart 1951), s.16.; Cumhuriyet (29 Mart 1951).

¹³ DPMGGMZ, Dönem:IX, Cilt:29,..., ss.162-163.

¹⁴ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: IX,Cilt:6,(2 Nisan 1951), ss.124-127.

¹⁵ **Ulus**, (10 Mart 1951).

¹⁶ Tekin Erer, **On Yıllık Mücadelesi**, İstanbul 1963, ss.88-89.

¹⁷ **Ulus**, (13 Kasım 1951).

¹⁸ DPMGGMZ, Dönem:IX, Cilt:104, (16 Temmuz 1953).

sert tepki göstermiş ve özellikle Başbakan Menderes “ *Bundan böyle artık CHP’ye müsamaha gösterilmeyeceğini...*” açıklamıştı .

Kısacası, İkinci Menderes Kabinesi’nin güven oyu aldığı, 2 Nisan 1951 tarihinden 8 Aralık 1952 tarihine kadar geçen yaklaşık yirmi aylık süre içinde, “*on altı*” Bakanlıktan “*on*”unda değişiklik yapılmış, vekâlet ile yönetilen Bakanlık sayısı giderek artış göstermiş, bu durum DP Grubu’nda Niğde milletvekili Necip Bilge tarafından şiddetle eleştirilmişti¹⁹.

Bu gelişmeden sonra iktidarın “*Millî Selâmet Kanunları*” adını verdiği bir dizi yasa kabul olunarak, yürürlüğe konulmuştu. Bu yasalarda yapılan düzenleme ile Üniversite öğretim üyelerinin siyasetle uğraşmaları yasaklanmakta idi. Ayrıca Türk Ceza Yasası’nın 159 ve 163. üncü maddeleri değiştirilerek; Vicdan ve Toplanma Hürriyeti hakkındaki yasada yapılan değişikliğe göre; “*idarî makamlara ve polise toplantılarda bulunma hakkı*” verilmekteydi²⁰. Bunlara ek olarak, 15 Aralık 1953’te Cumhurbaşkanı tarafından onaylanan ve CHP’nin mallarına el konulmasını ön gören 6195 sayılı yasa da yürürlüğe konmuştu²¹. Bu yasa ile CHP Genel Merkezi binası ve Ulus Gazetesi mühürlenmiş, Parti Genel Merkezi Ziya Gökalp Caddesi’ndeki 15 nolu binaya taşınmış, Ulus Gazetesi de “*Yeni Ulus*” adıyla çıkarılmaya başlanmıştı²². Ayrıca 27 Ocak 1954’te, 6234 sayılı yasa ile Köy Enstitüleri, Köy Öğretmen Okulları ile birleştirilerek bu eğitim kurumlarının varlıklarına son verilmişti²³. Ayrıca 9 Mart’ta “*Neşir Yoluyla Veya Radyo İle İşlenecek Bazı Cürümler Hakkındaki*” 6334 sayılı yasa kabul edilmişti. Bu yasa ile de yayın yoluyla işlenecek suçlara ağır cezalar getirilmekte²⁴, basının iktidar aleyhine yayın yapma hakkı son derece daraltılmakta idi. Yine aynı tarihte kabul edilen 6337 sayılı yasa ile 5680 sayılı Basın Yasasınının 36’ncı maddesi değiştirilerek, basın davalarının “*Ağır Ceza Mahkemeleri*” nde görülmesi ilkesi benimsenmişti²⁵.

Basına getirilen bu gibi kısıtlama ve yasakların muhalefet tarafından eleştirilmesi karşısında Başbakan Adnan Menderes;

¹⁹ DPMGMZ, Dönem:IX, Cilt:69, (13 Mayıs 1952), ss.102-103.

²⁰ Fahir Giritlioğlu, *Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi’nin Mevkii*, Cilt:I, Ankara 1965, s.14-15.

²¹ Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, Ankara 2004, s.218.

²² A.g.e., s. 219.

²³ A.g.e., s.377.

²⁴ TBMM Kavanin Mecmuası, Dönem:IX, Cilt:36, s.924.

²⁵ A.g.e., s.394.

“*Bütün vatandaşlarımızın namus, şeref ve haysiyetlerinden emin olarak korkusuz yaşama hakkına sahip olmalarını temin etmek icap eder. Bu medenî cemiyetin şîârıdır. Hürriyet nizamı içinde yaşayan vatandaşların korkusuz yaşamasını istemek, hakların esasıdır*”²⁶. şeklinde bir savunma yapmıştı.

Cumhuriyet Halk Partisi ve Millet Partisi’nin, tam anlamıyla bir “*siyasî linç*” hareketinden sonra, 2 Mayıs 1954 tarihinde yapılan genel seçimlerde, DP Türkiye genelinde kullanılan toplam geçerli oyların % 58.42’ sini alarak 503 milletvekili; CHP % 35.11’ini alarak 31 ; MP de % 5.28 oyla 5 milletvekili, Bağımsızlar da % 0.62 oy alarak ancak 2 milletvekilliği kazanabildiler²⁷. Seçimler sonrasında Başbakan Adnan Menderes’in kurduğu Üçüncü Menderes Hükümeti Programını, önce 23 Mayıs 1954 tarihinde DP Grubu’na sunarak 411²⁸ 26 Mayıs 1954’te de TBMM’ne sunarak, 491 olumlu oyla güven aldı²⁹. DP için olumlu sayılabilecek bu gelişmeye karşın, iktidarın kendisine oy vermediği gibi bir gerekçe ile Kırşehir ilini ilçe haline indirgeyerek cezalandıran yasaya, DP Grubu’ndan bile 259 olumlu oy verildi. Bu yasaya 38 milletvekilinin kırmızı ret oyu vermesinin yanı sıra, DP’li oldukları anlaşılan 237 milletvekilinin de oylamaya katılmaması³⁰, daha ilk günlerden, Başbakanın işinin giderek zorlaşacağını ortaya koymuştu.

DP iktidarı bütün bunların yanı sıra 6428 sayılı yasa ile 5545 sayılı seçim yasasını değiştirerek, seçimlerde muhalefet partilerinin işbirliğini zorlaştıracak engeller getirdi. Muhalefetin radyodan yararlanmasını öngören 47, 48’nci maddeleri seçim yasasından çıkarıldı³¹. Bu yasalar TBMM ‘den 293 olumlu oy ile geçirildi. Bu oylamaya 209 milletvekilinin katılmadığı anlaşılmaktadır³². İktidarın 1954 Haziran’ında yaptığı başka bir düzenleme de, Yargıtay, Sayıştay ve Üniversite Öğretim üyelerinin 60 yaş ve 25 yıllık hizmet sürelerini tamamlayanların “*res’en emekli edilebilmesini*” sağlayan yasadır ki buna göre; iktidar kendisini eleştiren üniversite öğretim üyelerini zorunlu olarak emekliye ayırabilecekti. Muhalefetin “*tasfiye yasaları*”

²⁶ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:IX, Cilt:29, Kısım:1, (9 Mart 1954), ss.409-413.

²⁷ **Ayin Tarihi**, Sayı: 246, (Mayıs 1954), s.30.

²⁸ DPMGGMZ, Dönem:IX,Cilt:127;(23 Mayıs 1954),s.78.

²⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:X,Cilt:1,(2 Mayıs 1954,ss.83-86.

³⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:X,Cilt:1,(30 Haziran 1954),s.378.

³¹ **A.g.e.**, s.42.

³² **A.g.e.**, ss.374-377.

olarak adlandırdığı ve DP'li Prof. Dr.Yusuf Hikmet Bayur'un bile eleştirdiği bu yasalar da, TBMM'de 344 olumlu oy ile kabul edilirken, oylamaya 159 milletvekili katılmamıştı³³. Bütün bu düzenlemeler, CHP Kars milletvekili Turgut Göle tarafından, “*iktidarın tek partiye doğru gitmesi*” şeklinde değerlendirilerek eleştirilecekti.Ulus Başyazarı Hüseyin Cahit Yalçın ise, “*Nereye Gidiyoruz?*” başlıklı yazısında, Göle'nin bu eleştirilerini destekledi³⁴. Vatan başyazarı, sahibi ve bir zamanlar DP'nin destekleyicilerinden olan Ahmet Emin Yalman bile yapılan düzenlemeleri, Menderes'in “*derin zekâ ve sezişiyle mutlaka bu yanlışları düzelteceğini*” yazarak, Menderes'i ılımlı bir şekilde de olsa, uyarmayı ihmal etmedi³⁵.

7 Kasım 1954 tarihinde yapılan muhtarlık seçimlerinde de D.P. % 73.97 oy ile 53.963 muhtarlık kazanırken, CHP % 15.68 oy oranı ile 11.438 muhtarlık alabildi³⁶. Bu sonuçlar Başbakan Menderes'in parti içindeki egemenliğini giderek arttırmasında önemli bir etken olmuştur. Seçimler sonrasındaki gelişmeler üzerine muhalefet partilerinden CMP, 3 Ağustos 1955 tarihinde bir bildiri yayınlayarak, Belediye seçimlerine katılmayacağını açıkladı³⁷.

Cumhuriyet Halk Partisi de 5 Ağustos 1955 tarihinde yayınladığı bildiri de ;

“*Basın hürriyetini, hâkim teminatını, Üniversite muhtariyetini zedeleyen ve vatandaşın iradesini serbestçe belirtmesine meydan vermeyecek şekilde seçim usullerinde değişiklik yapan, Kırşehir Vilâyeti'ni iktidara oy vermediği için, lağveden kanunlardan sonra, artık serbest ve cezasız bir seçime inanmanın imkânsızlığı...*” dile getirilerek, Belediye seçimlerine girilmeyeceği açıklandı³⁸.

Belediye seçimlerinin muhalefet tarafından boykot edilmesi, iktidarın yayın organı Zafer Gazetesi'nde şiddetle eleştirilerek, “*Buna muhalefet değil, sadece hıyanet denir. Muhalefetin tuttuğu yol...komünist propagandasının uygulaması (dır)*”, şeklinde yorumlandı³⁹. 13 Kasım 1955'te yapı-

³³ **Halkçı,Vatan** (22 Haziran 1954).

³⁴ **Halkçı**, (22 Haziran 1954).

³⁵ **Vatan**, (3 Temmuz 1954).

³⁶ **Ayın Tarihi**, Sayı:252,(Kasım 1954).

³⁷ **Ulus**, (4 Ağustos 1955).

³⁸ **Ulus**, (6 Ağustos 1955).

³⁹ **Zafer**, (14 Ağustos 1955).

lan Belediye seçimlerine katılma oranı, muhalefetin boykotu nedeniyle, % 37.12’de kaldı⁴⁰.

Öte yandan Türkiye, bir süre önce yaşanan 6-7 Eylül olayları yüzünden çok zor günler geçirmekteydi. Enflasyon, mal sıkıntısı artmış ve bazı Bakanların yolsuzluk yaptığı şeklinde iddialar ortaya atılmıştı. Tam bugünlerde iktidarın, bu eleştirileri engellemek için, basına ispat hakkını ortadan kaldıran yasayı yeniden gündeme getirmesi, DP içindeki muhalif kesimin yeniden ortaya çıkmasına neden oldu. Öteden beri Menderes’e muhalefeti ile bilinen DP’li milletvekillerinden 11 kişi; Fethi Çelikbaş, Enver Güreli, Seyfi Kurtbek, Kâsım Küfrevî, Turan Güneş, Şeref Kâmil Mengü, Ekrem Alican, Raif Aybar, Muhlis Bayramoğlu, Mustafa Ekinci, İbrahim Öktem, 2 Mayıs 1955 tarihinde TBMM Başkanlığı’na verdikleri bir önerge ile Yargıtay’ın 16 Mart 1949 tarih ve 3 sayılı “*Tevhid-i İctihad Kararı*”nın kaldırılarak, basına ispat hakkını tanıyacak bir fıkra eklenmesini istediler. Bu 11 milletvekilinden 6’sı, 1951’de İkinci Menderes Kabinesi’ne olumsuz oy vermişlerdi⁴¹. “*İspatçılar*” olarak bilinen bu muhalif milletvekilleri gerekçe olarak şu görüşü öne sürdüler ;

“...Milletimizin maruz bulunduğu çeşitli sıkıntılar ve ızdıraplar hakiki sebep ve âmilleri ile müessir şekilde mücadeleyi ve demokrasinin temel prensibi olan millet murakabesini mümkün kılmak;

Nüfuz ve sâlâhiyetlerini suistimal edenlerin, adalet yolu ile tefrik ve temyizini ve bin netice, muazzam tarihi vazife ve mesuliyetler yüklenmiş bulunan iktidarımızın, maruz kalması melhuz, her türlü şaibeden tenzihini emin bir sisteme bağlamak için alınacak ıslahat tedbirlerinin başında, ispat hakkının tanınmasının lâzım geldiğine kâni bulunuyoruz...”⁴².

Önerge sahipleri, basına ispat hakkı verilmedikçe, “*Bakan, Yargıç ve Devlet Memuru gibi*” kamu görevlilerinin “*kuşku altında kalacaklarını*” ileri sürüyorlardı ⁴³.

“*İspatçılar*”ın önergesi basın ve DP’de geniş yankılara neden oldu. Hatta basında, İspatçıların yeni bir siyasi parti kuracakları yolunda çeşitli haberler çıktı.

⁴⁰ **Ayın Tarihi**, Sayı:264,(Kasım 1955).

⁴¹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Dönem:X,Cilt:11,(2 Mayıs 1955),s.526 Dönem:X,Cilt:11,(2 Mayıs 1955),s.526.

⁴² **A.g.e.**, s.527.

⁴³ Rıfıkı Salim Burçak, **On Yılım Anıları**, (1950-1960),Ankara,1998,s.332.

Bu konuda çıkan haberlere sert tepki gösteren Başbakan Menderes, 10 Mayıs 1955 günlü DP Grubu'nda yaptığı konuşmada bu konuyu gündeme getirerek ;

“Karşımızda bu fikirde olanlardan birisi;” Mademki ispat hakkı yok, o halde demokrasi de yok” dedi. Gayet kestirme yoldan kendisine sordum; siz demokrasi yok demekle totaliter bir rejim olduğunu mu iddia ediyorsunuz? “Evet” dedi. “demokrasi olmayınca elbette istibdat vardır”, dedi. Sordum ona dedim ki; sen nerede gördün serbest rejimle istibdatın bir arada gittiğini ?

Muhterem arkadaşlar, totaliter idarenin birinci vasfı seçimleri inkâr etmektir...”, diyerek. “İspatçıları” “milletin itimadı ile işbaşına gelmiş ve büyük bir arzu ile millete hizmet etmekte bulunan milletvekillerinin kuyularını kazmak hususunda, ihtiraslarını kazma kürek yapmak(la)...” suçladı⁴⁴.

Menderes konuşmasında; özellikle muhaliflerden Fethi Çelikbaş'ın, “Sosyal demokrat bir parti kuracağı “yolunda basında çıkan haberlere değinerek, bu tür dedikoduların partilerine zarar verdiğini ileri sürdü⁴⁵. Başbakana göre; ispat hakkını tanımanın bazı sakıncaları vardı. Örneğin;

“Seçimler arifesinde bir gazete büyük manşetlerle sansasyon yaratacak olan bir haber yayınlar ve şu Bakanlar hırsızdırlar, ispat etmeğe hazırım” diye yazar, dava sonuçlanmadan seçimler gelir ve böylece halkın zihnini karıştırır(dı)⁴⁶.

Bu gelişmelerin ardından, İspatçıların sayısı giderek artmaya başladı ve 21 Temmuz'da Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu,15 Eylül'de de Ekrem Hayri Üstündağ ve Sabahattin Çıracıoğlu ispatçılara katıldıklarını ilan ettiler ⁴⁷.

Durumun ciddiyetini anlayan Başbakan Menderes'in isteği ile “İspatçıları” ile bir toplantı yapılarak, basına ispat hakkını isteyen önergelerini geri çekmeleri yolunda baskı yapıldı. Önce Kâsım Küfrevî DP Genel Kurulu'na çağırılarak, kendisinden önergenin geri alınması istendi. Ancak Kâsım Küfrevi'nin;

“Bu önergeyi Devlet Bakanı Mükerrerem Sarol'un yolsuzluklarının araştırılması amacıyla” verdiğini söylemesi üzerine de Menderes, bu konunun

⁴⁴ DPMGGMZ, Dönem:X,Cilt:154,(10 Mayıs 1955),ss.20-23.

⁴⁵ A.g.e., s.43-46.

⁴⁶ Burçak, a.g.e., s.326.

⁴⁷ Cumhuriyet, (22 Temmuz 1955).

parti grubunda çözülmesi gerektiğini, kamuoyu önünde tartışılmasının partiye zarar vereceğini savunarak, Küfrevi'den “*11'lerle görüşerek, üç gün içinde önergelerinin geri alınmasının sağlanmasını*” istedi. Ancak bu girişimden olumlu bir sonuç alınamadı⁴⁸. Gazeteci Metin Toker'e göre; DP kurucularından olan Fuad Köprülü bile “*ispatçılara hak vermiş*”, bütün bunlara karşın Menderes “*ispatçıları, muhalefetin oyuncağı olmakla*” suçlamıştı⁴⁹.

İspatçılar'ın girişimi, 7 Ekim 1955 tarihinde yeniden gündeme getirilmiştir. Zira o günlerde DP Dördüncü Büyük Kongresi toplanacaktı ve bu kongrede, kamuoyuna DP içinde birlik-beraberlik mesajının verilmesi isteniyordu. Ancak beklenen gerçekleşmedi. İspatçılardan özellikle Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu'nun ısrarlı tutumu karşısında Menderes, Parti Genel Kurulu'nu Başbakanlıkta toplayarak, toplantıda Karaosmanoğlu'nu sürekli kendisine muhalefet etmekle suçladı. Daha sonra Fuad Köprülü'nün başkanlığını yaptığı bir genel kurul toplantısında; Karaosmanoğlu kendini savunarak, ısrarından vazgeçmeyeceğini açıkladı ve toplantıyı terk etti. Ertesi günü de aynı şekilde Fethi Çelikbaş sorgulandı ve Çelikbaş “*kendi muhalefetlerinin, CHP'nin yasa önerisiyle bir bağlantısının bulunmadığını*” ileri sürerek;

“*İspat hakkı Demokrat Parti'ye kuvvet verecek ve onun daha da gelişmesini sağlayacaktır*” tezini savundu⁵⁰. İspatçıların ısrarlı tutumu üzerine önce Feridun Ergin DP Yüksek Haysiyet Divanı'na verildi. Bu gelişmenin ardından da, büyük kongreden dört gün önce, İspatçılardan Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu ve Fethi Çelikbaş'a Parti yönetiminden 10 Ekim 1955 tarihinde birer yazı gönderilerek;

“*DP Genel Kurul Üyelikleri'nin son bulduğu ve Dördüncü Büyük Kongre'ye de delege olarak katılmalarına izin verilmeyeceği*” duyuruldu⁵¹. Bu gelişme üzerine Menderes'e bir mektup gönderen Karaosmanoğlu, Başbakanı diktatörlükle suçlayarak şu eleştiride bulundu;

“*Reis Beyefendi; rejim hâlâ teminatsızdır. Teminatsız olduğu için de diktatöryadır. Murakabe yoktur. Meşveret yoktur. Partinin programı bir*

⁴⁸ Burçak, a.g.e., s.332.

⁴⁹ Metin Toker, **Demokrat Parti Yokuş Aşağı,(1954-957)**, 2.Basım, Ankara 1991, s.109.; **Cumhuriyet**, (27 Temmuz 1955).

⁵⁰ Burçak, a.g.e., ss.333-334.

⁵¹ Erer, a.g.e., ss.258-59.

yanda kalmış, nümeyan olmuştur ve olmaktadır... DP'nin kuruluş sebepleri olan prensiplere dört elle sarılınız. Hürriyetten korkmayınız tek el idaresini bırakınız..."⁵².

Bu sert eleştiri üzerine Başbakan Menderes de, 11 Ekim 1955 tarihli mektubunda Karaosmanoğlu'nu;

"Parti içinde tesanüdü bozmak", "külliye merdüt ve menfur bir şekilde hareket etmekle" ve "partiyi naili emel olamamaktan mütevellit bir kin ve hürsla parçalamayı hedef tutan kasıtlı hareketi tebarüz ettirildiği zaman, bu yolda isnat ve iftirada bulunmakla..." suçladı⁵³.

İspatçıları muhalefetlerinden vazgeçmeleri için "Şefaatçiler" adı verilen bazı milletvekilleri araya girerek, sorunu çözmeye çalışılırsa da, İspatçılar bu konuda oluşturulan komisyona;

İspat hakkı teklifini partiyi parçalamak için değil, partiyi temizlemenin çaresi olduklarına inandıkları için imzaladıklarını ve imzalarını geri almaya caktıklarını, kongre delegeliklerinin geri verilmesi karşılığında, kongrede ispat hakkından söz etmeyeceklerini açıkladılarsa da, onların bu önerileri, Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın başkanlık ettiği, 14 Ekim 1955 tarihinde yapılan DP Genel İdare Kurulu toplantısında uygun görülmedi⁵⁴. Bu gelişme, *İspatçılar* ile DP yönetimi arasındaki bütün bağların koptuğunun önemli bir işareti idi.

İspatçıların bu gibi gelişmeler karşısında her türlü sonucu göze aldıkları anlaşılmakta idi. Zira 12 Ekim 1955'te altı milletvekili; Zeyyat Ebüzziya, Behçet Kayaalp, Muzaffer Timur, İsmail Hakkı Akyüz, Safaeddin Karanakçı, Rağıp Karaosmanoğlu ispat hakkına imza attıklarını açıklamışlar ve İspatçıların sayısı 19'a yükselmişti⁵⁵. Söylentilere göre bu sayının gidecek artması bekleniyordu. Bu gelişme partiyi de rahatsız ettiğinden, İspatçıları ikna etmek için, Yusuf Azizoğlu, Halit ZARBUN, Rıfat ÖÇTEN, Mustafa Akçalı, Nurettin ERTÜRK, Hamdi Başak, Esat Budakoğlu Muammer Obuz ve Himmet Ölçmen'den oluşan "*Şefaatçiler Grubu*"⁵⁶ yeniden devreye girerek, büyük çaba gösterdilerse de girişimlerinden olumlu bir sonuç alamadılar. Şefaatçiler, Karaosmanoğlu ve Çelikbaş'ın görevlerine dönmele-

⁵² Giritlioğlu, a.g.e., s.333.

⁵³ Burçak, a.g.e., s.335.

⁵⁴ Nutku, a.g.e., s.285.

⁵⁵ Burçak, a.g.e., s.335.

⁵⁶ A.g.e., s.336.

rine izin verilmesini, 19'ların delegeliklerinin geri verilerek kongreye katılmalarını ve Zafer Gazetesi'nde, 19'lara yapılan suçlamaların "*Genel Kurulun görüşünü yansıtmadığı*" yolunda bir açıklama yapılmasını istedilerse de, bu girişimleri de başarısızlıkla sonuçlandı. DP Genel İdare Kurulu Üyelerinden Rıfkı Salim Burçak'a göre ; Başbakan Menderes , Fethi Çelikbaş ile önergeye sonradan imza koyan 9 milletvekilinin kesin olarak "*ihraç edilmesinde*" ısrarlı görünmekte idi⁵⁷.

Menderes, 15 Ekim 1955 tarihinde DP Büyük Kongresi'nde yaptığı konuşmada , partisinden ayrılanları ;"*yıkıcı*" davranmakla, "*siyasî gaspla*", "*muhalefetle işbirliği içinde olmakla*", "*ahlâk dışı davranmak*" ve "*kişisel ihtiraslarının kurbanı olmakla*" suçladı⁵⁸. Menderes 16 Ekim günü yaptığı konuşmada da, yine karşıtlarından söz ederek;

"Fihakika, bugün tezvîr, hıyanet ve ihtiras o kadar tekasüf etmiş bir halde bulunmaktadır ki, bunların toptan tasfiye edilmesine, bunun için de hakikatlerin haykırılmasına ihtiyaç vardır. Davamızı tahakkuk ettirmek için, davasının doğruluğuna inanan insanların en az müzevirler kadar cesur olmaları icap ediyor...

Dört duvar arasında toplanıp acaba on kişi daha bize iltihak eder mi?diyerek, iktidarı soğuk hançerle arkasından vurmaya ve yere sermeye kalkanlara müsaade etmeyeceğiz...Bugün bizden niçin iki kişiyi Genel İdare Kurulu'ndan çıkardınız, diye sormayınız. Bunları neden beş sene (neden) aranızda muhafaza ettiniz diye sormanız çok daha doğru olacaktır...Sabah akşam sırtımızda bir soğuk hançer hissedeceğimize, bunlar yıldırım olsunlar, karşımıza çıksınlar..." ⁵⁹ şeklinde sert eleştirilerde bulundu.

Aynı konuşmasında Menderes, 19'lara DP'den 100-150 kişinin daha katılacağı yolunda basında haberler çıktığından da söz ederek, bu dedikoduların partilerini kamuoyu önünde siyasî anlamda yıprattığından söz etti⁶⁰.

Menderes'in bu eleştirilerinden sonra 19'ların kendilerine gelerek;

"Partiden ayrılmak niyetlerinin olmadığını..bu işin buraya gelmesinden müteessir olduklarını söylemeleri ve bunu parti içinde dostane halledelim" demeleri, durumunda aralarında, "*hiçbir meselenin kalmayacağı*

⁵⁷ A.g.e., s.337.

⁵⁸ **Ayın Tarihi**, Sayı:263,(Ekim 1944),s.47-65.

⁵⁹ A.g.e., s.90-95.

⁶⁰ A.g.e., s.96.

*ni... Böyle bir hadisenin kâbus gibi gelip geçmiş olmasından bahtiyar olacağı mı...'*⁶¹ söyleyerek, muhaliflerin geri dönmeleri için açık bir kapı bırakmayı da ihmal etmedi.

Bu açık kapıya karşın, DP Haysiyet Divanı,15 Ekim 1955 tarihinde; Fevzi L. Karaosmanoğlu, Ekrem Hayri Üstündağ, Sabahattin Çıracıoğlu, Zeyyat Ebüzziya, Behçet Kayaalp, Muzaffer Timur, İsmail H. Akyüz, Safaeddin Karanakçı, Ragıp Karaosmanoğlu'nun, Dördüncü Büyük Kongre'den bir kaç saat önce, DP'den çıkarılmalarına karar verdi⁶². Aynı gün İspatçılardan on milletvekili de DP'den istifa ettiklerini açıkladılar ki, bunlar arasında; Fethi Çelikbaş, Enver Güreli, İbrahim Öktem, Raif Aybar, Şeref Kamil Mengü, Muhlis Bayramoğlu, Ekrem Alican, Turan Güneş, Mustafa Ekinci, Kasım Küfrevî bulunmakta idi⁶³.

Bu istifaları DP yanlısı Zafer Gazetesi, "*Bozgunculardan arta kalan dokuz kişi de DP'den çıkarıldılar!*" başlığıyla verdi⁶⁴. Bu konuda Haysiyet Divanı'nın aldığı bu kararı Büyük Kongre de onayladı⁶⁵ ve yürürlüğe girmiş oldu. "*Ondokuzlar*"a , Urfa milletvekili Feridun Ergin ile Hatay milletvekili Şekip İnal'ın da katılmasıyla, İspatçıların sayısı 21'e yükseldi. Bu arada F. L. Karaosmanoğlu, Menderes'e yönelik sert eleştirilerine devam etmeyi bırakmadı ve 26 Ekim 1955 tarihinde basına yaptığı açıklamada ;

*"Türkiye'de milletvekili seçilen kimse, partisine veya Menderes'e sadakat yemini etmez, vatan, millet ve cumhuriyet esaslarına sadakat yemini eder"*⁶⁶ diyerek, olumsuzluklardan dolayı Menderes'i sorumlu tuttu.

Bütün bu olanlardan sonra basında "21"lerin yeni bir parti kuracakları yolundaki haberler giderek yoğunluk kazandı. Hürriyet Gazetesi muhabiri Emin Karakuş anılarında; kurulması düşünülen partinin adının, başlangıçta "*Hür Demokratlar Partisi*" olarak düşünüldüğünü, ancak daha sonra bu adın "*Hürriyet Partisi*" şeklinde belirlendiğini aktarmaktadır⁶⁷.

Demokrat Parti eski milletvekillerinden olup, Hürriyet Partisi'nin kuruluş dönemindeki çalışmalarına katıldığını iddia eden Ahmet Hamdi Başar

⁶¹ A.g.e., s. 96.

⁶² Burçak, a.g.e., s.337.

⁶³ A.g.e., s.337.

⁶⁴ Zafer, (16 Ekim 1955)

⁶⁵ Cihad Baban, **Politika Galerisi, Büstler, Portreler**, İstanbul 1970, s.387-388; **Aynı Tarihi**, Sayı: 263 (Ekim 1955).

⁶⁶ **Ulus** (26 Ekim 1955) .

⁶⁷ Emin Karakuş, **40 Yıllık Gazeteci Gözüyle İşte Ankara**, İstanbul 1977, s.297.

ise anılarında; başlangıçta 19'lar ve başka muhalif milletvekillerini bir araya getirerek;

”*Müstakil Hürriyetçiler Cephesi veya Cumhuriyetçi Hürriyet Partisi* “ adı altında,”*bir lider partisi değil, tam anlamıyla demokratik şekilde işleyecek bir siyasî organ yaratmayı amaçladıkları*” şeklinde bir yorumda bulunmaktadır⁶⁸.

Yeni partinin doğuşu ve adı basın tarafından merakla beklenirken, Bedii Faik, 2 Kasım 1955 tarihli Dünya Gazetesi’ndeki “*Hürriyet Partisi* “ başlıklı yazısında ; “*19’ların muhalefetini, 1946-50 arasında DP’den ayrılanlardan çok, 1945’te CHP’de Dörtlü Takrir’i verenlere*” benzeterek, bu muhalif grubun partilerine “*Hürriyet*” adını vermekle, *esasen bu halin en manalı hülasasını*” yaptıklarını, “*Türkiye’de hâlâ hürriyet konusunda tartışma yapılmasını hazin bulduğunu*” öne sürerek,”*yeni parti kurucularının yayınladıkları bildirilerde, partilerinin “müstakbel bir saltanata imkân vermemek için kuruculara ayrıcalık tanınmayacağı ve evvela içlerinde demokrasiyi kuracaklarını açıklamalarının gönülleri rahatlattığını...*” yazmıştı⁶⁹.

DP milletvekillerinden gazeteci Cihad Baban ise, 6 Kasım 1955 tarihli Tercüman Gazetesi’ndeki “*İspat Hakkı Nedir?*” başlıklı yazısında; siyasi gerginliği yatıştırmaya çalışarak, Başbakan Menderes’in “*Büyük Kongre’de, İspatçılara, geri dönmeleri için açık kapı bıraktığını...*” ileri sürerek, ispatçıların buna yanaşmadıklarını yazdı⁷⁰.

Cumhuriyet Gazetesi sahibi ve başyazarı DP Muğla bağımsız milletvekili Nadir Nadi de, gazetesindeki, 8 Kasım 1955 tarihli “*Oy Birliği*” başlıklı yazısında, 19’ların;

“*D.P. yönetiminin araladığı kapıdan içeriye girmeye yanaşmadıklarını ve bu nedenle partilerinden oybirliğiyle kovulduklarını*” anımsatarak, “*tek parti devrinden kalma alışkanlıkların sökülüp atılması*” gerektiği şeklinde bir yorumda bulundu⁷¹.

Vatan Gazetesi sahibi ve DP’ye sempati duyan hatta bu partiden aday olan Ahmet Emin Yalman ise, 11 Kasım 1955 tarihinde hiç bir yorum yap-

⁶⁸ Ahmet Hamdi Başar, *Yaşadığımız Devrin İç Yüzü*, Ankara 1960, s.104.

⁶⁹ *Dünya*, (2 Kasım 1955).

⁷⁰ *Tercüman*, (6 Kasım 1955).

⁷¹ *Cumhuriyet*, (8 Kasım 1955).

maksızın “*Dörtlü Takrir*”i, dört gün sonraki sayılarında A. Menderes ile Fuad Köprülü’nün CHP’den atılmalarıyla ilgili yazışmaları aynen yayınladı⁷².

Basında bu olasılıklar tartışılırken, 19’lar, 19 Kasım 1955 tarihinde arkadaşlarından Ankara milletvekili Şeref Kâmil Mengü’nün evinde bir basın toplantısı yaparak kamuoyuna, pek yakında kurmayı düşündükleri partinin adının “*Hürriyet Partisi*” olacağını açıkladılar⁷³.

Yeni partinin kuruluş çalışmaları hızla devam ettirildi ve 20 Aralık 1955 tarihinde de Hürriyet Partisi’nin resmen kurulduğu açıklandı. Hürriyet Partisi Genel Başkanlığı’na önce, İzmir milletvekili Prof.Dr.Ekrem Hayri Üstündağ seçildiyse de, Üstündağ’ın rahatsızlığını gerekçe göstererek görevden “*affedilmesini istemesi* “ üzerine, bu göreve oybirliğiyle Gazeteci ve Çiftçi Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu getirildi⁷⁴. Hürriyet Partisi İkinci Başkanlığı’na Enver Güreli, Genel Sekreterliği’ne Dr. İbrahim Öktem; Genel İdare Kurulu Üyeliklerine de; Prof. Dr. Ekrem Hayri Üstündağ, Doç Dr.Turan Güneş, Safaeddin Karanakçı, İsmail Hakkı Akyüz, Şeref Kâmil Mengü, Ekrem Alican, Dr. Muhlis Bayramoğlu, Zeyyad Ebüzziya, Doç. Dr. Feridun Ergin, Mustafa İkinci, Yusuf Adil Egeli, Şekip İnal, Prof. Dr.Muhlis Ete, İhsan Hamit Tigrel, Raif Aybar seçildiler⁷⁵.

Hürriyet Partisi kurucularını ilk kutlayan kişi, ana muhalefet partisi lideri İsmet İnönü oldu. Bu partinin daha kuruluşu öncesinde CHP ile işbirliği içinde olduğu yolundaki söylentiler nedeniyle, Zafer Gazetesi bu kutlamaya tepki göstererek, haberi ;

”*Hürriyet Partisi İnönü’nün kolları arasında dünyaya geldi*”⁷⁶ şeklinde verdi.

Artık Demokrat Parti iktidarı yeni ve güçlü bir muhalefet partisi ile uğraşmak zorunda kalırken, İsmet Paşa da aynı niteliklere sahip bir müttefik bulmanın mutluluğunu yaşıyordu. Hürriyet Partisi’nin amblemi; “*alevi bir zincirin halkalarını eritmekte olan bir meş’ale ve onun altında ay-yıldız*”⁷⁷ olarak belirlenmişti ki, bu sembol adeta, DP iktidarının son yıllarda kısıtla-

⁷² *Vatan*, (11,14 Kasım 1955).

⁷³ Burçak, a.g.e., s.337.

⁷⁴ Baban, a.g.e., s.391.

⁷⁵ Burçak, a.g.e., s.337.

⁷⁶ *Zafer*, (21 Aralık 1955).

⁷⁷ Albayrak, a.g.e., s.506.

dığı özgürlüğün, zincirlerinden kurtarılması, anlatılmak istenmekteydi. Hürriyet Partisi, Ulus başta olmak üzere, iktidara muhalif gazetelerin yanı sıra, Akis ve Forum dergileri de destek görmeye başladı.

Hürriyet Partisi, bir muhalefet partisi için oldukça elverişli koşullarda ortaya çıkmıştı. Çünkü;

“1955 yazında iktisadi durum hızla bozulmaktaydı. İhracat üç yıldan beri azalmaktaydı. Bir döviz dar boğazına girilmişti. Dışalım sıkıntısı çekiliyordu. Mal arzının daralmasına karşılık, para arzı durmaksızın şişiyordu. Karaborsacılık yaygındı. Fiyatlar sürekli tırmanış halindeydi. Basının, Üniversitelerin ve bürokrasinin iktisat politikasına ve iktidar baskısına gösterdikleri tepki giderek yoğunlaşıyordu. İktidar – muhalefet ilişkileri gergindi. CHP yaklaşan mahalli seçimleri boykot etmeye karar vermişti. Kıbrıs sorunu da alevlenmişti. İktidarın sert ve hırçın tutumu, gerilimleri patlama noktasına getirmişti. Enflasyonu eleştiren ve politika ortamının yumuşatılmasını isteyen bir milletvekilinin DP’den çıkarılması geniş yankılara yol açmıştı. Muhalif politikacılar tutuklanıyor ve iktidarı destekleyen memurlar görevden alınıyordu. 6 / 7 Eylül olayları iç politikanın bu kritik anına rastlamış ve sıkıyönetim ilan edilmişti”⁷⁸.

Bütün bunların yanı sıra, 1955 Nisanı’nda Başbakan Menderes ile anlaşmazlığa düşen DP kurucularından ve ideologlarından Fuad Köprülü, Dışişleri Bakanlığı görevinden istifa etmiş, 27 Temmuz’a kadar Menderes üstlenmiş ve bu tarihte Dışişleri’ne Fatin Rüştü Zorlu atanmış, Köprülü de Başbakan Yardımcısı ve Devlet Bakanlığı görevine getirilmişti⁷⁹. Bu gelişmeler de DP içinde yaşanan bunalımın geçici ve önemsiz olmadığını ortaya koymuştu.

Hürriyet Partisi’nin Programı

Hürriyet Partisi’nin kurucuları, 22 Aralık 1955 tarihinde parti genel merkezinde bir basın toplantısı düzenleyerek, Hür.P.’nin kuruluş bildirgesini kamuoyuna açıkladılar. Bu bildiriye göre;

“HP’nin, beş yıl önce, “hürriyetler rejimi vaadi ile iş başına gelen bir iktidarın” bu vaadine uymamasından doğduğu ve bu partinin adını bile daha doğmadan önce “Türk umumi efkârının koyduğu” öne sürülerek, “Hür-

⁷⁸ Feridun Ergin, “Hürriyet Partisi”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, s.2087.

⁷⁹ **Zafer**, (16 Nisan 1955, 28 Temmuz 1955).

riyet Partisi'nin temsil ettiği ana fikir ve kanaatler” başlıklı bölümde şu görüşlere yer verilmişti;

“Hürriyet Partisi, iktisadî ve içtimaî rahatsızlıklarımızın hürriyetten ve demokrasiden uzaklaşmış, murakabesiz, şahsî ve keyfî bir iktidar gidişinin neticeleri olduğu hakikatini kavramış olanların partisidir” Ayrıca bu bildiride Hür.P.’ne;

“Memleketimizde hakiki manasında bir demokrasi ve hürriyet anlayışı ile tesis edilip işleyecek siyasî, iktisadî ve içtimaî bir nizamın bütün unsur ve müesseselerini hiçbir tereddüde mahal vermeyecek bir vuzuh ve kat’iyetle Parti Nizamname ve Programına aksettirmiş bulunmaktadır” denilmekte idi⁸⁰.

Aynı bildirgenin “Parti Nizamnamesinde yer alan bazı esaslar” başlıklı bölümünde de;

“Devlet idaresine musallat olan partizan zihniyeti red etmek ve siyasî parti mensupluğunu ticarî ortaklık gibi bir kazanç yolu zannettirmemek hususlarına büyük ehemmiyet verilmiştir” denilerek, parti başkanlarının milletvekilleri üzerinde baskı ve denetim kurması gibi “sakatlıkların önlenmesi” için, sağlam bir takım önlemlerin alınacağı vadedilmekteydi⁸¹. Aynı başlığı taşıyan Dördüncü Bölümde ise;

Meclis denetiminin daha verimli olması, toplumun genel eğilimlerinin meclise daha iyi yansıtılabilmesi için,

”Seçimlerde çok adil bir temsil sisteminin kabul edileceği, vatandaş iradesini engelleyen anti-demokratik bütün engellerin kaldırılacağı, seçmen yaşının 18’e indirileceği” gibi konulara yer verilmekte idi⁸².

Hürriyet Partisi’nin 117 maddeden oluşan Programı ;

- I. Siyasî Rejim Meseleleri,
- II. Aile ve Hukukî Meseleler,
- III. Kamu Yönetimi,
- IV. Millî Savunma İşleri,
- V. Dış Siyaset,

⁸⁰ Hürriyet Partisi, **Hürriyet Partisi Kuruluş Beyannamesi**, Ankara 1956,s.3-4.

⁸¹ A.g.e., s.5.

⁸² A.g.e., s.6-8.

VI. Din İşleri,

VII. Maarif İşleri,

VIII. İktisadî İşler,

IX. Sağlık İşleri, olmak üzere başlıca dokuz ana başlık altında toplanmıştı. Bu programa göre;

Katılımcı demokrasi, bireysel hakların genişletilmesi, anti-demokratik yasaların kaldırılması, nispi temsil sisteminin kabulü, seçmen yaşının 18'e indirilmesi, 40.000 yerine 60.000 nüfusa bir milletvekili seçilmesi(madde:3-5), Cumhurbaşkanlığı makamının tarafsız hale getirilerek bu makama iki defadan fazla seçilememe kuralının kabulü (md:6), siyasi partilerin faaliyetlerini denetleyecek, hukukî eşitliklerini ve keyfî davranmalarını engelleyecek yeni bir yasanın yapılması (md:7) ; Yasaların Anayasaya uygunluğunu denetleyecek ve Uyuşmazlık Mahkemesi, Yüce Divan ve Yüksek Seçim Kurulu yetkileriyle donanmış bir Anayasa Mahkemesi'nin kurulması (md:8), Üniversitelerin bilimsel, yönetsel ve malî bakımdan özerkliğe kavuşturularak bu konuda varolan engellerin kaldırılması (md.9), basın her türlü etki ve baskıdan uzak tutulması (md:10), memurların-ordu, emniyet mensupları ve yargıçlar dışında- mesleki örgüt kurabilmeleri (md.11), işçi ve işverenlerin sendika, federasyon ve konfederasyonlar kurabilmeleri bunların yöneticilerinin siyasi partilerin aracı olmasının önlenmesi (md.11), özel radyo ve televizyonlara izin verilmeyeceği ve devlet radyo ve televizyonunun özerkleştirilmesi (md.12), insan hak ve özgürlüklerinin İnsan Hakları Bildirgesi'ndeki gibi en geniş haliyle uygulanarak demokrasiye aykırı yasaların kaldırılması (md.13), yöntemle ilgili bütün konularda yargı denetiminin kabulü, yargı güvenliği ve yargıç güvencesinin sağlanması (md.14), yasaların çağdaş bir toplumun gereksinimlerini karşılayacak demokratik duruma getirilmesi (md.15), adaletin hızlandırılması ve bu mesleğin çekici hale getirilmesi (md.16-17), basın suçlarında jüri sisteminin kabulü (md.18); tarafsız bir yönetimin kurulması, memur maaşlarının yeterli düzeye çıkarılarak çağdaş büro teknikleri ve yöntemlerinin kabulü (19-21), bütün kamu hizmetlerinin örgütlenmesinde ve işleyişinde *"merkeziyetçi zihniyetin behemahal ve sür'atle tasfiyesi"* (md.22), vatandaşların yerel yönetimlere etkili bir biçimde katılabilmeleri ve yerel yönetimlerin yetkilerinin artırılması (md.23), ordunun siyaset dışında tutulması(md.24), Birleşmiş Milletler'in barış idealine uygun bir dış

siyaset anlayışı, din ve devlet işlerinin kesin olarak ayrı tutularak “*din serbestisinin vicdan hürriyetinin tabii bir icabı sayılması*” (md.31), din eğitiminin uzman bir kurulun hazırlayacağı programa uygun yapılarak nitelikli din adamı yetiştirilmesi (md.32), demokrasiye, ulusal ve insani değerlere bağlı, özgür düşünceli, kültürlü, girişimci ve devrimci vatandaşlar yetiştirecek bir eğitim anlayışının benimsenmesi (md.33), okuma yazma bilmeyen vatandaş bırakılmaması (md.38), halk eğitimine önem verilmesi ve yatılı bölge okullarının kurulması (md.39-40), teknik öğretimin yaygınlaştırılması (md.42), özel öğretim kurumlarının desteklenmesi ve geliştirilmesi (md.46) konuları yer almıştı.

Hür.P Programının “*iktisadî işler*” başlıklı bölümünde ise;” özel mülkiyete dayanan, bireyin iktisadî özgürlüklerini koruyan, özel girişimi temel alan, devletin yol göstericiliğini tanıyan ve toplumsal adaleti amaç edinen bir düzeni öngördüğü (md.50), devlet işletmeciliğine de “*tekel oluşturmamak ve özel girişimin ele almadığı işlerde*” yer verileceği (md.51), farklı çalışma alanları arasında koordinasyonu sağlamak amacıyla aralarında bilim ve iş adamlarının da yer alacağı bir “*İktisadî Araştırma ve Koordinasyon Enstitüsü*”nün kurulması (md.53), para değerinin korunması ve Merkez Bankası’nın özerkleştirilmesi (md.55-56), devlet harcamalarının daha iyi denetlenmesi (md.59), verginin vatandaşların ödeme gücüne göre ve sosyal adalet ilkelerine göre düzenlenmesi (md.60), iç ticarete serbest rekabet şartlarının kabulü (md.61), enflasyonun durdurulması (md.62), dış alımın kolaylaştırılarak bürokratik işlemlerin azaltılması (md.65), dış ticaretin canlandırılması ve yabancı sermaye piyasalarıyla işbirliğinin kolaylaştırılması (md.66-67), sanayi kısıtlayan yatırımları güçleştiren ve maliyetleri yükselten vergilerin kaldırılması, değiştirilmesi yada yeniden düzenlenmesi, devlet işletmelerinin özel işletmelere göre ayrıcalıklı tutulmaması (md.69), işçi haklarının korunması (md.70), modern tarım teknikleri ve ziraat eğitiminin yaygınlaştırılması (md.72-76), zirai kredi, üretim, satış, alım kooperatiflerinin ve birliklerinin kurulması (md.77), hayvancılık ve arıcılık ile su ürünlerine ve ormancılığa önem verilmesi (md.79-83), topraksız yurttaşların toprak sahibi yapılması bu yapılırken devlete ait arazilerin kadastro çıkardıktan sonra çiftçilere dağıtılması, özel mülkiyete ait olanların da değerinden istimlak edilerek uygun vade ve taksitlerle halka satılması ve dağıtılacak toprağın bir aileyi geçindirecek büyüklükte olması bu işleri yürütecek bir kuruluşun oluşturulması (md.84), madencilik alanındaki işletmelerin daha üretici duruma getirilmesi (md.85-87) öngörülmekte idi.

Bayındırlık konusunda ise; köy, kasaba ve kentlerin modern esaslara ve toplumsal koşullara göre genel bir imar plânı çerçevesinde düzenlenmesi (md.89), karayolu şebekelerinin yaygınlaştırılması(md.91), su kaynaklarının iyi kullanılması (md.92), enerjinin öz kaynaklardan sağlanması ve tek elden yönetilmesi (93), kara-deniz-demiryolu taşımacılığına yeterli önemin verilmesi (96-98) gereği üzerinde durulmaktaydı.

Sosyal adaletin gerçekleştirilmesi, ekonomik bakımdan zayıf olanların korunması, sınıf çelişkilerini önleyecek önlemlerin alınması (100), ziraat ve sanayi işçileri arasında ayırım yapılmaması (102), özgür ve bağımsız sendikaların demokrasi ile yönetilen yönetimlerin temel kurumları arasında yer aldığı savunularak işçinin iktisadî, içtimaî, çıkarlarını koruyacak olan bu örgütlerin hükümeti, siyasi partilerin etki ve nüfuzundan korunmalarının zorunlu olduğu (103), sosyal güvenlik kurumlarını etkin ve yaygın hale getirmenin gerekli olduğu belirtilerek (104);

”İşçinin işi bırakması halinde, asgarî geçim imkânının tesirli şekilde sağlanmış bulunması şartıyla, grevi işçi menfaatlerinin temini hususundaki teşebbüslerin, nihaî merhalesinde bir müeyyide olarak meşru bir hak tanıyoruz” denilmekte ve bu hakkın kullanım şekli ile *“işverenlerin toplu olarak işçi çıkarmaları ve işi durdurmaları hallerinde tatbik edilecek hükümlerin bir kanunla düzenlenmesi”*(105), işçi-işveren ilişkileri düzenleyen yasada *“çalışma ve ücret şartlarının işçiler aleyhine netice tevhit etmesine imkân vermeyecek şekilde”* iyileştirilmesi (106), yoksul ve fakirlerle ve korunmaya muhtaç vatandaşlara en geniş şekilde yardımlarda bulunulması (107), sağlık işlerinin yeniden düzenlenerek *“koruyucu hekimliğin yaygınlaştırılması, sağlık personelinin iyi yetiştirilmesi”* (115), yurda göçmen olarak gelmesinde yarar olan *“soy ve kültür kardeşlerimizin”* gelişlerini kolaylaştırmak ve onları üretici duruma getirmek (117) gibi konular üzerinde durulmakta idi.⁸³

Hürriyet Partililere göre bu program ; *“Devletçiliğe yer veren, sosyal liberalizm”* anlayışına dayanmakta idi⁸⁴. Hür.P. Programı incelendiği zaman gerçekten de bu programda *“sosyal devlet “* anlayışının öne çıkarılmaya çalışıldığı açıkça görülmektedir. Programda özel kesime ağırlık verilmesi öngörülmekle beraber, devletçiliğin de bütünüyle dışlanmadığı, ancak çok sınırlı tutulmak istendiği anlaşılmaktadır. Bu açıdan bakılırsa Hür.P.’nin

⁸³ Hürriyet Partisi Ana Nizamname ve Programı, Ankara 1956, s.67-111.

⁸⁴ Nutku, A.g.e., s.317.

1930'ların başında CHP'nin öngördüğü bir devletçilik anlayışına yaklaştığı söylenebilir. Bununla beraber programda “*devlet işletmelerinin ayrıcalığının reddedilmesi*” ve devlet işletmesi-özel işletme ayırımına karşı tavır alınması dikkati çekmektedir. Parti programında bir başka dikkati çeken nokta da, 1927 yılında kurulan Âli İktisat Meclisi'nden ilham alınarak bu programa konulduğu anlaşılan ve onun işlevine benzer bir işleve sahip olan, üyeleri arasında bilim ve iş adamlarının yer alacağı bir “*İktisadî Araştırma ve Koordinasyon Enstitüsü*”nün kurulacağı belirtilmektedir. Bu açıdan da bakıldığı zaman Hür.P.'nin devletçilik anlayışının özel sektöre yol gösterici, onu destekleyici bir devletçilik anlayışını savunduğu söylenebilir. Bununla beraber Hür.P.'nin bu konudaki görüşlerinin daha ayrıntılı şekilde dile getirildiği ve 1957 yılında “*Hürriyet ve Refah Yolu*” adıyla yayınlanan kitapçıkta, “*Hür.P.'nin Beş Yıllık İktisadî Gelişme Plânı*” adı altında bir plâna yer vereceği öne sürülerek, plânın ayrıntıları üzerinde durulmaktadır. Bu plânın “*dayanacağı temel mekanizmanın fiyat ve piyasa olacağı*” belirtilerek; “*ekonomimizin temelinde hususî teşebbüsün rol oynadığı vâkıası hiçbir zaman gözden uzak tutulmayacaktır*” denilmekte ve devlet yatırımlarına geniş sorumlulukların tanınmasının “*Türk ekonomisinin temelini teşkil eden hususî teşebbüs rejimi ve fiyat mekanizması bakımından hiçbir zaman zararlı bir tutum teşkil etmeyeceği*” iddia olunmakta idi⁸⁵.

Hür.P göre; “*kalkınma belli bir plân çerçevesinde gerçekleştirilmeli*” ancak bu “*gelişme ve kalkınma politikasında devletin şuurlu, kontrollü ve iradî müdahalesiyle*” olmalı, ancak devlet sermaye birikimine daha geniş oranda katılmalı ve özel girişime gelirlerinin tasarruf ve üretim konusunda karışmaması esas olmalı idi. Yine aynı kitapçıkta, Hür.P.'nin plân anlayışının⁸⁶;

“*Devletin fertlere, müstehlik ve müteşebbislere, ne yapmaları, nerede ve ne kadar yapmaları hususunda merkezi otoritenin emirlerini ihtiva eden bir vesika olmadığı*” anımsatılarak, “*Plânın gerek devlet sektöründe, gerekse iş alemi ve vatandaşlar arasında ekonomik faaliyetin umumi hedefleri bakımından aydınlatıcı, sevk edici ve ikna edici mânevi tesirleri ...*” “*olacağı savunulmakta ve İtalya'da uygulanan “Vanoni Plânı” örnek olarak gösterilmekte idi*⁸⁷. Beş yıllık plânın, uygulanmasını izlemek ve ve genel koor-

⁸⁵ **Hürriyet Partisi, Hürriyet ve Refah Yolu, Hürriyet Partisi'nin 5 Yıllık İktisadî Gelişme Plânı**, Ankara 1957, s. 5.

⁸⁶ **A.g.e.**, s.33-34.

⁸⁷ **A.g.e.**, s.4.

dinasyonunu sağlamakla sorumlu Başbakanlık makamına bağlı bir Plânlaşma Komitesi yapacaktı. Bu plânda kesinlikle “*zecir ve zorlama*” olmayacaktı. Bu plânın Birinci Bölümünde 1950-55 yıllarındaki ulusal gelir, toprakların ve öteki kaynakların kullanımı, yatırımlar, tasarruf, para, kredi durumları, iç ve dış istikrar ve fiyatlar gibi temel konulardaki politikalar üzerinde durulmakta, bu konudaki uygulamaların bilimsel anlamda bir tahlili yapılmakta idi⁸⁸.

“*İstikbale Bakış*“ başlıklı ikinci bölümde ise; yine aynı yöntemle 1958-63 yılları arasında yapılması plânlanan işler üzerinde durulmakta ve ;

“*Az gelişmiş bir ekonomi bünyesine sahip olan, Türk ekonomisinin, esaslı bir bünye değişikliğine müncer olacak bir iktisadî hamle yapabilmesi için, hangi hedeflere ulaşması gerektiği ve bunun ne gibi imkânlar çerçevesinde mümkün olacağı gözden geçirilmekte*” idi⁸⁹.

Bu plânın başarıyla uygulanması durumunda, ulusal gelirin beş yılda % 33 oranında artacağı ve bunun süreklilik kazanacağı, kalkınma hızının % 6.6’yı, 1963 yılında ise safi millî hasıladaki artışın % 8’i bulacağı savunuluyordu⁹⁰.

Hürriyet Partisi tarafından 1957 yılında yayınlanan “*İçtimaî Adaletle Doğru*” adlı kitapçıkta da, partinin devletçilik, sendika özgürlüğü, grev ve lokavt hakları, sosyal güvenlik, eğitimde eşitlik, konuları gibi bazı konularda daha ayrıntılı yorumlar yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu kitapçıkta; katı bir devletçilik anlayışının yanı sıra, Faşist ve Komünist düzen anlayışları şiddetle eleştirilmektedir. Türkiye’de ise, DP iktidarının, muhalefet yıllarında grev hakkını savunduğu ancak iktidara geldikten sonra bu hakkı vermediği; muhalefetteki CHP’nin ise, muhalefete düştükten sonra bu hakkı savunmaya başlaması eleştirilmektedir⁹¹. Ayrıca her iki partinin de, “*Sendikaların takviyesini, grev hakkının bir ön şartı olarak telakki etmelerini*”, “*ilmî ve tarihi bakımlardan olduğu kadar, aklı selim bakımından da yanlış ve zararlı bir görüşe dayandırılmasının...*” tutarsız olduğu savunulmaktadır. Hatta daha da ileri gidilerek, bir toplumda grev ve sendikal hakların tanınmasının, sınıf kavgalarının önüne geçmek için bir çözüm olacağı; tersi-

⁸⁸ A.g.e., ss.8-23.

⁸⁹ A.g.e., s.6.

⁹⁰ A.g.e., ss.24-43.

⁹¹ **Hürriyet Partisi, İçtimaî Adaletle Doğru**, Hürriyet Partisi’nin İçtimaî Adalet Bahsinde Görüşleri, Ankara 1957, s.5-8.

nin ise, sınıf kavgalarını körükleyeceği ve sonuçta “*içtimaî düzenin tefes-süh edeceği (toplumsal düzenin bozulacağı)*” kaygısı dile getirilmekle bir-likte, çok açık bir dille “*Hür.P'nin sosyalist bir parti olmadığı*” da vurgu- lanmakta idi⁹².

Hür.P.'ne göre; çalışma yaşamının iki temel taşından birisi “*sendika hürriyeti*” ikincisi de “*grev ve lokavt hakları*” olup, bunların birbirinden ayrılmaları söz konusu olamazdı. Hür.P'ne göre; grev hakkına bakılmaksızın (basın işlerinde çalışmayan) fikir işçilerinin, memurların ve çiftçilerin sendika kurma haklarına sahip olmaları zorunluluğu vardı⁹³. Hür.P'ne göre;

“*İşçi sendikalarına işverenler tarafından mâlî yardım yapılması şiddetle yasak olmalı ve sarı sendikacılık tamamen önlenmeliydi*”⁹⁴. Hür. P'ne göre; sendikasız işçilerin grevde başarılı olabilmeleri için, işçi sigortaları- nın iyileştirilmesi ve işsizlik sigortasının yaşama geçirilmesi, grevin sosyal ve Anayasal bir hak olarak kabulü zorunlu idi⁹⁵. Bu görüşleri ile Hür. P'nin, o yıllara göre Türkiye'de işçi haklarını en ileri düzeyde savu- nan bir parti olduğu söylenebilir.

Hür.P'ne göre; çalışma ilişkilerinin sağlıklı bir hale getirilmesi duru- munda ; ulusal üretim artacak, ulusal gelirin daha adilâne dağıtımı sağlana- caktı⁹⁶.

Hür. P Umûmi İdare Hey'etinin İstişari Toplantıya Raporu'nda da, par- tinin ekonomik görüşlerinden ayrıntılı olarak söz edilmekte ve “*siyasi hür- riyetleri yok eden ve hususi teşebbüsü ilga ederek cemiyetin temelini de- ğiştiren usulleri şiddetle red ediyoruz.*” denilerek, kesinlikle özel girişime karşı olunmadığı vurgulanmaktaydı⁹⁷. Öte yandan Hür. P'nin yönetimin tek merkezde toplanmasına karşı olduğu;

“*Siyasî iktidarın yalnız her şeye kaadir bir parlamento içinde temerkü- zü fikri reddedilmekte, hür dernekler, muhtar üniversite, müstakil sendika- cılık, bağımsız mahkeme, müstakil hüviyetli amme idaresi cihazı, mahalli idareler gibi mutavassıt müesseselerle siyasî kudretin tecezzi etmesi fikri,*

⁹² A.g.e., ss.7-8.

⁹³ A.g.e., s.12.

⁹⁴ A.g.e., ss.11-14

⁹⁵ A.g.e., s.18.

⁹⁶ A.g.e., s.16.

⁹⁷ Hürriyet Partisi, Umumî İdare Hey'etinin İstişari Toplantıya Raporu, Ankara 1958 , s.17.

siyasî görüşümüze hâkim bir nokta-i nazar olmaktadır”⁹⁸. şeklinde bir yorum yapılmakta idi. Hürriyet Partisi’nine bu görüşleri ile de, “*adem-i merkezîyetçi*” bir anlayışa yatkın olduğu ileri sürülebilir.

Bu raporda, Hür. P’nin temel hedefleri arasında; “*asgari ücret politika-sının teşmilinin ve işsizlik sigortasının tesisine*” de yer verildiği de anlaşılmaktadır⁹⁹.

Hür. P’nin anlayışına göre gelişme programının,

”*Ne köylü, ne şehirli, ne müstahsil ne de müstehlîki ihmal etmesi...*” söz konusu değildi. Kalkınma “*iktisadi bünyeyi yıpratmadan ve tahrip etmeden tahakkuk ettirilmeli*” idi¹⁰⁰.

Hür.P. bir lider partisi değil, bir “*fikir ve inanç partisi*” olmasının yanı sıra, bir kadro partisi olduğu ilk bakışta dikkati çekmektedir. Gazeteci Ahmet Emin Yalman’a göre bu parti ; “*DP’nin en iyi elemanlarını içine almıştı*”¹⁰¹.

Kemal H. Karpat’a göre de bu parti;

“*DP’nin, Halk Partisi ile hiçbir ilişkisi olmayan aydın ve liberal kanadını temsil ediyordu*”¹⁰².

Cumhuriyet döneminin tanınmış gazeteci ve yazarlarından olan Yakup Kadri Karaosmanoğlu da, Hür.P’nin aydın ve seçkin yanını şöyle yorumlamakta idi;

“*Kimi Profesör, kimi hukukçu, kimi iktisatçı, kimi yazar ve gazeteci sıfatını taşıyan bu aydınlar, Hürriyet Partisi Genel Merkezi’nin kapısından dalarak, politikaya atılmakta adeta yarışa girmişlerdi...*”¹⁰³.

Bir süre sonra kendisi de Hürriyet Partisi’ne katılan gazeteci-yazar ve milletvekili Cihad Baban’a göre ise;

”*Hürriyet Partisi bir parti olmaktan ziyade, masa etrafında toplananların birbirleri ile fikir yarışmaları yaptıkları bir akademi manzarası gösteriyordu*”¹⁰⁴.

⁹⁸ A.g.e., s.17.

⁹⁹ A.g.e., s.21.

¹⁰⁰ A.g.e., s.19.

¹⁰¹ Ahmet Emin Yalman, **Yakın Tarihte Gördüklerim, Geçirdiklerim**, Cilt:IV,(1945-1971), İstanbul 1971, s.328.

¹⁰² Kemal H. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, İstanbul 1967, s.365.

¹⁰³ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, **Politikada 45 Yıl**, Hazırlayan:Atilla Özkırımlı, İstanbul 1984, s.325-27.

¹⁰⁴ Baban, a.g.e., s.369.

Akis Dergisi sahibi ve baş yazarı Metin Toker ise Hür.P'ne yöneltilen “*kitlelerle ilişiği olmayan bir siyasî ilimler akademisi*” şeklindeki değerlendirmenin haksızlık olduğuna değinerek, o yıllarda bu partinin, “*bir zamanların Demir Kıratı'nın yerini alacağını...*” savunmakta idi¹⁰⁵.

Anayasa hukukçusu ve siyaset bilimci Prof. Dr. Erdoğan Teziç de bu parti ile ilgili olarak yaptığı değerlendirmede ;

*“DP iktidarının demokratik hak ve hürriyetleri kısıtladığı bir dönemde ortaya çıkan Hür.P'nin programının ağırlık noktasını, klasik demokrasi ilkelerine bağlılık teşkil ediyordu ki; bu açıdan da liberal bir merkez partisi niteliğini taşıyordu. Ekonomik açıdan somut hedefleri içermeyen program, devletçilik yada liberalizm gibi bir eğilimi açıkça ortaya koymamaktaydı...”*¹⁰⁶.

Kısaca söylemek gerekirse Hür.P, Batı demokrasilerindeki doktrin ve mevzuata uygun bir çalışma hukukunu benimsediğini kabul ve ilan ediyordu. Yukarıdaki bilgi ve açıklamalardan hareketle Hür.P'nin ekonomik görüşünün, özel girişime öncelik ve ağırlık veren, karma ekonomi anlayışını benimsediğini söyleyebiliriz. Ayrıca Hür.P'nin dönemdeki partilere göre programında, “*sosyal adalet ve sosyal devlet*” kavramlarına en çok yer veren ve bunları savunan bir parti olduğu anlaşılmaktadır. Bu açıdan da dönemin iki iktidar partisi olan DP ve ana muhalefet partisi olan CHP'nin daha solunda olduğu söylenebilir.

Hürriyet Partisi'nin kurucu ve yönetici kadrolarının eğitim gördükleri okullar incelendiği zaman ; bu partinin kurucularından 6'sının akademisyen olduğu, milletvekillerinin 12'sinin hukuk, 2'sinin hem hukuk hem iktisat öğrenimi gördüğü, 5'inin tıp, 2'sinin iktisat, 4'ünün siyaset bilim, 1'inin Harp Okulu, 1 veteriner, 1 mühendislik, 3 yüksekokul, 1 Öğretmen Okulu, 3'ünün lise, 1'inin de orta okul düzeyinde eğitim gördüğü anlaşılmaktadır¹⁰⁷. Bu milletvekillerinden 5'inin yurt dışında öğrenim gördüğü, partideki yüksek öğrenim görmüş milletvekili oranının % 88.8'e bulduğu; bunlardan 7'sinin 3 yabancı dil, 7'sinin 2 yabancı dil, 15'inin de birer yabancı dil bildiği ve yaş ortalamalarının 46.5 olduğu anlaşılmaktadır¹⁰⁸. Bu

¹⁰⁵ Akis, Cilt:XI, Sayı:175,(14 Eylül 1957).

¹⁰⁶ Erdoğan Teziç, **Siyasi Partiler,Türkiye'de Siyasi Partilerin Hukukî Rejimi ve Türkiye'de Partiler**, İstanbul 1976, ss.278-79.

¹⁰⁷ **TBMM Albümü**, Devre:X, İçtima:2, Ankara 1 Kasım 1955

¹⁰⁸ **A.g.e.**, 110.

verilerden de anlaşılacağı gibi, Hür. P'nin yaş ortalamasının öteki partilerden daha genç ve eğitim düzeylerinin daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Milletvekillerinin mesleki durumları incelendiği zaman ise şöyle bir dağılım olduğu görülmektedir; 9 Avukat, 8 Çiftçi, 6 Akademisyen, 5 Tıp Doktoru, 4 Gazeteci, 1 Mühendis, 1 Veteriner, 1 Subay, 1 Öğretmen¹⁰⁹.

Hürriyet Partisi'nin kuruluşu küçük bir azınlık durumunda kalan muhalefet partileri için, moral kaynağı olmuş, ana muhalefet lideri CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, "*Hür.P'nin Türkiye'de demokrasinin kuruluşuna önemli katkıları olacağını*" belirterek, bu partilileri "*gösterdikleri medenî cesareten dolayı*" kutlamıştır¹¹⁰. Hür.P'nin milletvekili sayısı, 4 Aralık 1956'da 32'ye yükselince, bu parti ana muhalefet partisi konumuna gelmiş, 9 Mayıs 1957'de ise, milletvekili sayısı 34'e çıkmıştır. DP Trabzon milletvekili Emrullah Nutku ise anlarında bu sayının 36'ya kadar yükseldiğini öne sürmektedir¹¹¹.

Hür.P'nin doğuş nedenlerinden en önemlisi olan "*İspat Hakkı*" konusundaki tartışmalar 1956 yılında da devam etmiş ve basın da bu konuda Hür.P'ne destek vermiştir. Örneğin; Nadir, Nadi, Cumhuriyet'teki "*Var Yok*" başlıklı yazısında;

*"İspat hakkının kaldırılmasıyla basın özgürlüğünün kısıtlanacağını ve kendilerinin Batılı meslektaşlarının yanında, biz hürüz demekten mahrum kalacaklarını..."*¹¹² ileri sürerken;

Cihad Baban da Tercüman'daki "*İspat Hakkı Lâzımdır...*" başlığını taşıyan yazısında ; "*ispat hakkının yalnız hukukî değil, bir takım içtimai faziletleri*" de olduğunu öne sürmekte idi¹¹³.

Hürriyet Partisi'nin Muhalefet Dönemi

DP iktidarının artan siyasî baskıları karşısında muhalefet partileri genel seçimlere gidilmeden önce güçlerini birleştirmenin yollarını aramaya başlamışlardır. Bu amaçla ilk görüşme, 15 Şubat 1956 tarihinde yapılmıştır ki, bu konuda öncülüğü Hür.P'nin üstlendiği anlaşılmaktadır. İşbirliği konusu, 25 Mart'ta bu defa da CHP'nin Kadıköy mitinginde gazeteci Burhan

¹⁰⁹ A.g.e.

¹¹⁰ Nutku, a.g.e., s.298.

¹¹¹ A.g.e., s.317.

¹¹² Cumhuriyet, (5 Ocak 1956).

¹¹³ Tercüman, (28 Ocak 1956).

Felek tarafından da gündeme getirilmiş¹¹⁴, 6-9 Nisan tarihleri arasında toplanan CHP Meclisi bu konuda bir bildiri yayımlayarak, muhalefet partilerini işbirliği yapmaya davet etmiştir¹¹⁵. Ancak bu girişimlerde kısa vadede olumlu bir sonuca varılamamıştır.

İşbirliği konusu, 21 Mayıs'ta toplanan CHP XII.'ncü Büyük Kurultayı'nda da gündeme getirilmiş ve bu konuda Genel Başkan İsmet İnönü'ye tam yetki verilmiştir¹¹⁶. İnönü, 1 Haziran 1956 tarihli Ulus'taki "Uyandırma" başlıklı yazısında, iktidarın toplantı ve gösteri yürüyüşleri konusunda getirdiği kısıtlamaları eleştirerek, "Türk Milletinin 1956 senesinde böyle bir karanlığa lâayık olmadığını" savunmuştur¹¹⁷. Buna Zafer'de yazılan "Ayaklandırma" başlıklı baş yazı ile çok sert bir yanıt verilmiştir¹¹⁸. Böylelikle zaten iyi olmayan iktidar-muhalefet arasındaki ilişkiler, daha gergin bir ortama doğru sürüklenmeye başlamıştır.

DP iktidarının 7 Haziran 1956 tarihinde, 6732 ve 6733 sayılı yasalarla, basın ve radyo yoluyla işlenecek suçlara ağır cezalar getirmesi ve 27 Haziran'da da, 6751 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nu kabul ederek, muhalefete yeni kısıtlamalar koyması, üç muhalif partinin yeniden bir araya gelmesine neden olmuştur¹¹⁹. Bu gelişme üzerine CHP, CMP, Hür.P. yöneticileri, 8 Temmuz'da yayınladıkları ortak bir bildiri ile iktidarın anti-demokratik uygulamalarını, muhalefet ve basına getirdiği kısıtlamaları kınamışlardır¹²⁰. Ancak bu bildiri Zafer Gazetesi tarafından "ehemmiyetsiz bir vesika" olarak nitelendirilmiştir¹²¹.

Hür. P.Genel Başkanı Fevzi L. Karaosmanoğlu imzasıyla, 14 Eylül 1956 tarihinde yayımlanan başka bir bildiride de, "Millî Demokrasi Cephesi"nin kurulması konusunda harcanan çabaların yetersiz olduğu dile getirilerek, CHP ve CMP'ne yeniden işbirliği çağrısında bulunulmuştur¹²². Bu bildiride sözü edilen konuların hemen tamamına yakını Hür. P'nin programında öngörülen noktalardan oluşmakta idi (Bakınız d.n. 83). Bildiride;

¹¹⁴ **Ulus**, (26 Mart 1956).

¹¹⁵ **Ulus**, (25 Mayıs 1956).

¹¹⁶ Giritlioğlu, **a.g.e.**, s. 337.

¹¹⁷ **Ulus**, (1 Haziran 1956).

¹¹⁸ **Zafer**, (2 Haziran 1956).

¹¹⁹ Feroz Ahmad, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın...**, s.151.

¹²⁰ Cem Eroğul, **Demokrat Parti, Ankara, 1970**, s.140, Erer, **a.g.e.**, s.278.

¹²¹ **Zafer**, (10 Temmuz 1956).

¹²² Hürriyet Partisi, **Hürriyet Partisi'nin Rejim Mevzuunda Muhalefet Partilerine Verdiği Muhtıra ve C.H.P.'nin Bu Muhtıraya Verdiği Cevap**, Ankara 1956, ss.3-8.

demokratik rejimin içinde bulunduğu zor durumdan kurtarılması, en kısa sürede seçime gidilmesi, bir kurucu meclisin kurulması, Anayasa ’daki ki-şi hak ve özgürlüklerinin güvenceye alınması, nispi temsil sisteminin ka-bulü, 60.000 seçmene için bir milletvekili seçilmesi, ikinci bir meclisin ku-rulması, milletvekillerinin konularının yeniden düzenlenmesi, Cumhur-başkanlığı makamının partiler üstü duruma getirilmesi ve iki defadan fazla bu makama aday olunamaması, siyasi partilerin eşit şartlar altında çalışa-bilmelerini sağlayacak yeni bir siyasi partiler yasası yapılması; yasaların Anayasa’ya uygunluğunu denetleyecek, siyasi partilerin yargısal denetimi ile Yüksek Seçim Kurulu, Uyuşmazlık Mahkemesi ve Yüce Divan yetkile-riyle donatılmış bir Anayasa Mahkemesi’nin kurulması; basının her türlü baskı ve denetimden uzak tutulması, Üniversitelerin bilimsel, yönetsel ve malî özerkliğinin tanınması, meslekî kuruluşların serbestçe kurulabilmesi, keyfi etki ve baskılardan korunması; vatandaşın demokratik bir hak olan “*ispat*” hakkının tanınması, kurucu meclisin en geç 18 ay içinde görevini tamamlaması, hakları zarara uğrayan vatandaşların maddî ve manevî zarar-larının ödenmesi ve bu zarara neden olanlar hakkında yasal işleme başlan-ması, partilerin yeni seçimlerde gösterecekleri adayların en az beşte birinin bağımsız kişilerden (Üniversiteler, meslek örgütü mensupları, ziraat ticaret ve sanayi erbabı, ordu mensubu, memur, işçi gibi) seçilmesi, oluşturulan yeni meclisin Cumhurbaşkanı ve TBMM Başkanı’nı bağımsız adaylar ara-sından seçmesi ve hükümetin bir koalisyon hükümeti olması önerilmekte idi¹²³.

Yukarıda sözü edilen konuların muhalefet partilerinin genel idare kurul-larında kabul edilmesi durumunda, kamuoyuna ilan edilmesi ve partilerin ilk büyük kongrelerinin onayına sunulması, genel idare kurullarının bu ko-nuda güvence vermeleri, bu konuları kabul eden partilerin en geç, Ocak 1957 tarihi sonuna kadar uygulamaya geçmeleri konusunun kararlaştırıl-ması, partilerin yapılacak olan görüşme ve önerilerde birbirlerine karşı eşitliği bozacak şartlar ileri sürmeyecekleri konusunda güvence vermele-ri, bütün bu koşulların kabulü durumunda bir “*Millî Demokrasi Cephe-si*”nin kurulabileceği belirtilmekte ve öteki muhalif partilere 30 Eylül 1956 tarihine kadar süre tanınmakta idi¹²⁴.

CHP bu bildiriye 28 Eylül 1956 tarihinde incelemiş ve Genel Başkanı İsmet İnönü imzasıyla yayınlanan bir bildiride; Hür. P. bildirisinde günde-

¹²³ A.g.e., ss.4-8.

¹²⁴ A.g.e., s.8.

me getirilen konulardan çoğuna CHP'nin de katıldığı açıklanarak, CHP Parti Meclisi'nin 8 Nisan 1956 tarihinde yayınladığı bildiri ile üç parti (CHP-CMP- Hür.P) arasında 8 Temmuz 1956 tarihinde yayınlanan bildiri anımsatılarak, “*Millî Demokrasi Cephesi*” nin kurulması yolundaki çalışmaların, üç partinin işbirliği ile gerçekleştirilmesinin yararlı olacağına inanıldığı belirtilmiştir¹²⁵. Bu yanıt, CHP'nin, Hür.P' bildirisindeki bütün konulara katılmadığını göstermek bakımından önemlidir.

Muhalefet partileri aralarındaki görüş farklılıklarına karşın, CHP Genel Başkanı İ. İnönü'nün Heybeli Ada, Taşlık'ta bulunan evinde, 1 Ekim 1956'da bir araya gelerek, işbirliği konusunu yeniden görüştüler. Bu görüşmelerde, Hür.P Genel Sekreteri İbrahim Öktem'in, “*Millî Demokrasi Cephesi*”nin seçimleri kazanması durumunda, İnönü'nün Cumhurbaşkanı adayı olmayacağına dair bir bildiri yayınlaması konusundaki ısrarı; “*CHP Genel Başkanı'nı fazlasıyla üzmüş*” ve bu nedenle görüşmelerden bir sonuç alınmamıştır¹²⁶. Bu gelişme ardından Hür.P. 5/6 Ekim 1956 tarihinde kamuoyuna bir bildiri yayınlamış ve daha önceki bildiride sözü edilen temel konularda CHP'nin güvence vermektan kaçındığı savunularak, Hür.P.'nin üzerine düşen sorumluluğu yerine getirdiği belirtilmiştir¹²⁷.

1957 yılı başından itibaren İnönü-Menderes arasında yeniden estirilen “*bahar havası*” kısa sürmüş, CMP lideri Osman Bölükbaşı'nın TBMM'nin mânevi kişiliğine hakaretten dolayı, DP milletvekillerinin oyları ile dokunulmazlığının kaldırılarak, Ankara Tutukevi'ne hapsedilmesi¹²⁸, iktidar ile muhalefetin arasında yeniden soğuk rüzgarların esmesine neden olmuştur. Bölükbaşı'nın, 24 Temmuz'da serbest bırakılmasından sonra, genel seçimler öncesinde işbirliği edilmesi için, Hür.P ve CMP Ağustos ayında ortak bir bildiri yayınladılar ve bu bildiride;

“*Türkiye'de insan haklarına dayanan bir hukuk devleti nizamını... şahsi ve zümrevî bir dikta rejimi kurmak yolunda pervasız hareketleri(ni) önlemek*” amacı ile muhalefetin mutlaka işbirliği etmesi gerektiğini açıkladılar¹²⁹.

¹²⁵ A.g.e., s.9-11.

¹²⁶ Karaosmanoğlu, a.g.e., s.240-41; Metin Toker, *İsmet Paşa'yla 10 Yıl*, Cilt:I, (1954-57), Ankara 1966, ss.170-71.

¹²⁷ Hürriyet Partisi, *Hürriyet Partisi'nin İşbirliği Mevzuunda Vatandaşlara Tebliği*, Ankara 1956, s.3-10.

¹²⁸ *Ulus*, (3 Temmuz 1957).

¹²⁹ *Ulus*, (8 Ağustos 1957).

Bu iki parti böylelikle “*Millî Demokrasi Cephesi*”nin kurulması konusunu yeniden gündeme getirmiş oldu. Muhalefet partileri İnönü’nün Heybeliada, Taşlık’taki evinde, 12 Ağustos 1957 tarihinde bir defa daha buluşarak, işbirliği konusunu ele aldılar. Bu görüşmelere; CHP’den; Genel Başkan İsmet İnönü, Genel Sekreter Kâsım Gülek, Genel Sekreter Yardımcısı Turgut Göle; CMP’den Genel Başkan Vekili Fuat Arna, Genel Sekreter Ahmet Bilgin, Genel İdare Kurulu Üyesi Nurettin Ardıçoğlu ; Hür.P.’den Genel Başkan Fevzi L. Karaosmanoğlu, Genel Sekreter İbrahim Öktem, Grup Başkan Vekili Enver Güreli katıldılar¹³⁰.

Millî Demokrasi Cephesi kurulması konusundaki görüşmelerde 17 Ağustos’ta önemli bir aşamaya ulaşıldı. Buna göre; 1957 genel seçimlerinde CHP’ye %45; CMP ve Hür.P.’sine %24’er ve Bağımsızlara da %7 oranında milletvekili kontenjanı ayrılması konusunda taraflar arasında uzlaşmaya varıldı¹³¹. Zafer Gazetesi bu görüşmeleri;

“*Taşlık Komplosu*” olarak nitelendirdi ve “*İnönü’nün böyle hareket etmekle kendini harcadığını*” iddia ederek bu girişimi; “*Türk demokrasisinin selâmetle inkişafına karşı tevcih edilen bir darbe...*”, *Millî iradeye hıyanet, bir siyasî buhran yaratma teşebbüsü...*” olarak nitelendirdi¹³².

Taşlık’ta yapılan görüşmelerde de yine Cumhurbaşkanlığa ve Başbakanlığa İnönü ve Karaosmanoğlu’nun aday olmamaları ve İnönü’nün “*CMP’nin kurucu meclis konusundaki ısrarlı tutumunu doğru bulmaması*” sorun olmuş, bu görüşmelerin daha sonra Ankara’da da sürdürülmesi kabul edilerek, Ankara’daki görüşmeler 3 Eylül’de başlatılmıştır¹³³. Muhalefet partileri 4 Eylül 1957 tarihinde ortak bir bildiri yayınlarak; Millî Demokrasi Cephesi’nin iktidara gelmesi durumunda; yargı bağımsızlığı ve yargıç güvencesi, söz ve basın özgürlüğü, sendika özgürlüğü, toplantı ve bilim özgürlüğü, üniversite özerkliği, grev hakkı, yönetimde yargı denetimi, tarafsız yönetim, anti-demokratik yasaların kaldırılması, Anayasa ve seçim sistemlerinde demokratik anlamda değişiklikler yapılması, ispat hakkının kabulü, suistimal ve yolsuzluklarla mücadele edilmesi, iki yıl içinde yeni seçimlere gidilmesi, vatandaş haklarının güvenceye alınması, Anayasaya aykırı yasaların çıkmasını önlemek üzere bir Anayasa Mahkemesi ku-

¹³⁰ **Ulus**, (13 Ağustos 1957).

¹³¹ Toker, **D.P. Yokuş Aşağı...**, s.248, Erer, **a.g.e.**, s.295.

¹³² **Zafer**, (21,22 Ağustos 1957).

¹³³ **Muhalefette İsmet İnönü**, Cilt:II,(1956-1959), Hazırlayan: Sabahat Erdemir, İstanbul 1959, s.93.; Karaosmanoğlu, **a.g.e.**, ss.239-40.

rulması, yürütmenin dengelenmesi gibi konularda uzlaşmaya vardıklarını kamuoyuna açıklamışlardır¹³⁴.

Zafer Gazetesi bu bildiriye de, "bir beyanname ki, gayesi milleti aldatmaktır..." diyerek eleştirmiştir¹³⁵.

Beklendiği gibi DP iktidarı, 1958'de yapılması gereken seçimlerin öne alınması ve seçim yasasında bir değişiklik yapılması konusunda 5 Eylül'de Meclise iki yasa tasarısı sunmuş ve bunların TBMM'de kabul edilmesiyle, genel seçimlerin 27 Ekim 1957 tarihinde yapılması uygun görülmüştür¹³⁶.

6 Eylül 1957 tarihinde Millî Muhalefet Cephesi TBMM'ne, Adalet Bakanı hakkında "mahkeme istiklâli, vatandaşların hürriyeti, şeref ve haysiyetlerinin korunması" konusunda bir gensoru önergesi vermiştir. Aynı gün Hür.P'den Elazığ milletvekili Salâhattin Toker de, İçişleri eski Bakanı Namiç Gedik hakkında, 6/7 Eylül olaylarındaki tutumundan dolayı meclis soruşturması açılması konusunda bir önerge vermiştir¹³⁷. Bunlara ek olarak, "Millî Muhalefet Cephesi" partileri, 8 Eylül'de de "tektezip hakkı" konusunda iktidara karşı ortak bir soru önergesi vermişlerdir¹³⁸. Bu gensoruların kabul edilerek, görüşülme olasılığı olmadığını muhalefet de biliyordu. Ancak muhalefet işbirliği konusunda kararlı olduklarını kamuoyuna göstermek ve kamuoyu gözünde iktidarı yıpratmayı amaçlamışlardı.

Bu işbirliği çabaları sürerken, 6 Eylül'de 1957 tarihinde DP'den Konya milletvekilleri Rüştü Özel ve Muammer Obuz DP'den istifa ettiler. Bu milletvekilleri istifa gerekçelerinde ;

"Bugün DP'nin ihtirasları, kontrolsüz ve keyfi bir idare tarzı ile geçmişteki bütün hizmetlerini unutturmuş; evvelâ kendi varlığına, saniyen memleket için pek büyük ve hayati zararlar doğurabilecek bir durum iktisab etmiştir. Tüzük ve programın tatbik edilmemesi dolayısıyla partinin içinde bir ideal vahdeti dahi kalmamıştır"¹³⁹ diyerek, DP yönetimini suçladılar.

7 Eylül'de Ankara milletvekili Dağıstan Binerbay ve Antalya milletvekili Burhanettin Onat da, aynı gerekçelerle, DP'den ayrıldıklarını açıkladılar.

¹³⁴ **Ulus**, (5 Eylül 1957).

¹³⁵ **Zafer**, (5 Eylül 1957).

¹³⁶ **Ulus**, (6 Eylül 1957).

¹³⁷ **Cumhuriyet**, (7 Eylül 1957).

¹³⁸ **Ulus**, (9 Eylül 1957).

¹³⁹ **Cumhuriyet**, (7 Eylül 1957).

Daha önce DP'den ayrılan Prof. Fuad Köprülü'nün oğlu, Orhan Köprülü de, 6 Eylül'de oybirliğiyle, Hür.P. İstanbul İl Başkanlığı'na seçilmişti¹⁴⁰. DP'de gerçek sorun, bu partinin kurucularından ve ideologlarından olan Fuad Köprülü'nün 7 Eylül'de partisinden istifa ettiğini açıklamasıyla yaşanacaktı. Çünkü Fuad Köprülü istifa gerekçesinde ;

”(DP) Programından ayrılmış, eski hüviyetini tamamen değiştirmiş olan bugünkü DP zihniyeti ile uyuşmak benim için imkânsız olduğu cihetle DP'den çekiliyorum ... Demokrasi nizamına iman etmiş bütün Türk vatandaşlarının, aralarındaki her türlü ihtilâfları bir tarafa atarak, bu gaye uğrunda işbirliği yapması bir vatan borcudur” diyerek, kurucusu olduğu DP yönetimini ağır bir dille suçlamıştı¹⁴¹.

Bu istifa, 1957 genel seçimleri öncesinde DP için ağır bir darbe olacaktı. *“Bu istifa ve ekipten kopma, kim ne derse desin, Demokrat Parti içinde, bir dönüm noktasıdır. Adnan Menderes artık Hocasız kalmıştı!...”* Bir süre sonra A. Menderes, Köprülü'den söz açılınca, İstanbul Belediye Başkanı Kemal Aygün'e, *“Onu sigara gibi arıyorum!”* diyecekti¹⁴². Prof. M. Fuad Köprülü, oğlu Orhan Köprülü'nün partisi olan Hür.P.'ni desteklemeye başlamıştır. Çünkü iktidarın seçim yasasında yaptığı değişikliğine göre; Fuad Köprülü genel seçimlerde aday olamayacak ve herhangi bir partiye de giremeyecekti. Köprülü, Hür.P adına Balıkesir'de yaptığı konuşmada, 27 Ekim 1957 tarihinde yapılacak erken seçimleri ve Başbakan Menderes'ten söz ederek ;

”Bu seçim mücadelesi; kanaatime göre, tek parti, tek şef sistemini yeniden canlandırmak isteyen bir adam ve insana karşı koca bir milletin maddî ve mânevi işbirliğinin mücadelesidir ve bu şuur memleketin her tarafına yerleşmiştir” diyecekti¹⁴³.

Öte yandan 7 Eylül'de Hür.P den de Urfa milletvekili Muzaffer Timur ile Tekirdağ milletvekili İsmail Hakkı Akyüz'ün istifa etmeleri, iktidara

¹⁴⁰ **Cumhuriyet**, (7 Eylül 1957).

¹⁴¹ **Cumhuriyet**, (8 Eylül 1957).

¹⁴² Firuzan Tekil, **Politika Asları**, İstanbul 1979, s.64-65.). (Fuad Köprülü'nün yerine Dışişleri Bakanlığı görevine 15 Nisan 1955'te Başbakan A. Menderes vekâlet etmeye başlamış, 27 Temmuz 1955 te de F. Köprülü Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcılığı'na; Devlet Bakanı Fatin Rüştü Zorlu da Dışişleri Bakanlığı'na atanmıştı. Köprülü, 15 Eylül'de de Savunma Bakanlığı'na getirilmişti. 8 Aralık 1955'te yeniden Dışişleri Bakanlığı görevine atanan Köprülü, 19 Haziran 1956 tarihinde bu görevinden ayrılmıştı.).

¹⁴³ **Cumhuriyet**, (23 Ekim 1957).

bir moral kaynağı olacaktır. Zira DP'ye geri dönen M. Timur istifa gerekçesinde;

“*Hür. P'nin fikir hürriyetine asla yer vermediğini ve tahakküm zihniyetiyle idare edildiğini* “öne sürmüştü¹⁴⁴. 17 Eylül'de Hür.P'den Manisa milletvekili Muammer Alakant, 20 Eylül'de de Ağrı milletvekili Kâsım Küfrevî de istifa etti ve Küfrevî de eski partisi DP'ye geri döndü¹⁴⁵. Bu istifaların gerçek nedeni ise, milletvekillerinin ideolojik eğilimlerinden çok, yeniden seçilebilmek için yaptıkları siyasî girişimlerinden kaynaklanmakta idi.

Siyasî trafiğin yoğunlaştığı o günlerde, 9-11 Eylül 1957 tarihinde CHP XIII. Büyük Kurultayı toplandı. Bu kurultaya konuk olarak katılan ve bir konuşma yapan Hür.P. Genel Başkanı Fevzi L. Karaosmanoğlu konuşmasında; Millî Demokrasi Cephesi'nin kurulacağından umutlu olduğunu savunarak, “*Birleşmiş Türk çocukları elbette muvaffak olacaktır!*” şeklinde umut dolu bir değerlendirmede bulundu¹⁴⁶.

Seçim havasına girildiği o günlerde DP iktidarı 11 Eylül 1957 tarihinde, milletvekilleri ve seçim yasınının 35 ve 109. maddelerini, 7053 sayılı yasa ile değiştirerek, *Millî Demokrasi Cephesi*'nin plânlarını alt üst etti. Bu değişikliklere göre; seçime katılan siyasi partilerin örgütlendikleri her seçim çevresinde bağımsız olarak seçimlere katılmaları ve o çevrenin seçeceği kadar milletvekili adayı göstermeleri zorunluluğu getiriliyor, eksik aday gösterilmesi durumunda o partiler seçime katılma hakkını yitirmiş sayılıyordu. Ayrıca bir siyasi partiye aday olarak başvuran kişi, başka hiçbir seçim çevresinden aday gösterilemeyecekti. Bir başka değişikliğe göre de; seçim tarihinden en az altı ay önce mensup oldukları siyasi partilerden ayrılmamış olanlar, başka bir parti tarafından aday gösterilemeyeceklerdi. Seçim tarihinin meclis tarafından belirlenmesi öncesindeki iki ay içinde partilerinden ayrılanlar için de bu hüküm geçerli olacaktır. Bu değişikliğin açıkça Prof. Dr. M. Fuad Köprülü'yü hedef aldığı anlaşılmaktadır. Bir siyasi partiye mensup olan kişi, başka bir siyasi parti tarafından, kendisi istese bile, aday gösterilemeyecekti. Yasaya göre; bu konularda resmî makamlara yanlış bilgi verenlerin ise 1-3 yıl arasında hapis cezası ile cezalandırılmaları öngörülmekte idi¹⁴⁷. Bu yasa ile DP iktidarı partilerinin kurucu ve en

¹⁴⁴ Zafer, (8 Eylül 1957).

¹⁴⁵ Zafer, (18 Eylül 1957); Ulus, (21 Eylül 1957).

¹⁴⁶ Ulus, (12 Eylül 1957).

¹⁴⁷ Tarhan Erdem, *Anayasalar ve Seçim Kanunları (1876-1982)*, İstanbul 1982, s.249.

önemli ideoloğu olan Köprülü'nün siyasî yaşama aktif olarak katılmasını önlemekle kalmıyor, ayrıca daha sonraki günlerde bu gibi eylemler için gi-recek olan muhaliflerine de büyük bir gözdağı verilmiş oluyordu.

Bu gelişmeye karşın, muhalefet işbirliği konusundaki görüşmelere de-
vam etti. 14 Eylül 1957 tarihinde Hür.P Büyük Kongresi işbirliğini onay-
ladı ve kongrede ;

“İktidarı, kötüye kullananlardan hesap sorulması, aday yoklaması ve milletvekillerinden mal beyanı istenmesi” gibi konularda uzlaşmaya varıl-
dı¹⁴⁸. 18 Eylül'de yapılan CMP Büyük Kongresi de işbirliğini kabul etti¹⁴⁹.
Buna karşın, CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, 18 Eylül'de yaptığı açıkla-
mada bu işbirliğinin gerçekleşmesinin artık söz konusu olamayacağını be-
lirterek;

“4 Eylül'de kamuoyuna ilan edilen işbirliği belgesinin tarih sahnesin-
de bir fikir vesikası olarak kalacağını” söyledi¹⁵⁰.

İktidarın seçim yasasında yaptığı değişiklik yüzünden Millî Demokrasi
Cephesi'nin 1957 genel seçimlerine ortak liste halinde katılmaları umudu
kalmayınca İnönü, 20 Eylül'de bir açıklamada bulunarak;

“CHP'nin iktidara gelmesi halinde, demokratik rejimin kurtarılacağını
ve muhalif partilerin isteklerinin yerine getirileceğini” belirtti¹⁵¹.

Hür.P ve CMP de, 20 Eylül'de ayrı ayrı yayınladıkları bildirilerde ;

”Halk Partisi'nin seçimlere yalnız girmek istediği(ni), diğer partilerin
kendisini desteklemeleri tezini savunarak, verilen karardan ayrıldığı...”
şeklinde değerlendirerek, “İnönü'nün tek başına iktidara gelmek isteme-
si” şeklinde yorumladılar ve işbirliğinin gerçekleşmemesinden dolayı
CHP'yi sorumlu tuttular¹⁵².

Her üç partinin artık bağımsız olarak seçimlere gireceği kesinlik kaza-
nınca, Hür.P 7 Ekim 1957 tarihinde 530 milletvekili adayını ilan etti. Bu
adaylardan ; 137'si Hukukçu, 92'si Tüccar, 80'i Çiftçi-Ormancı, 51'i Dok-
tor, 23'ü Gazeteci, 8'i asker ve geri kalan 139 aday da çok çeşitli meslek
dallarından olup, adayların % 70'i siyasete ilk defa giriyorlardı ¹⁵³. Hürri-

¹⁴⁸ **Ulus**, (15-16 Eylül 1957).

¹⁴⁹ **Cumhuriyet**, (19 Eylül 1957)

¹⁵⁰ **Cumhuriyet**; **Ulus** (19 Eylül 1957).

¹⁵¹ Erer, **a.g.e.**, s. 298.

¹⁵² **Cumhuriyet**; **Ulus** (21Eylül 1957).

¹⁵³ **Cumhuriyet**, (8 Ekim 1957).

yet Partisi seçimler öncesinde, Türkiye genelinde 12.000 ocak açmış bulunuyordu¹⁵⁴. Ocak sayısının bu denli fazla oluşu partinin herhangi bir örgütlenme sorunu yaşamadığı izlenimini vermekte idi.

Hür.P yayınladığı seçim bildirisinde; iktidara gelmesi durumunda, programında sözü edilen vaadlerin gerçekleştirileceğini ayrıntılı bir şekilde dile getirmekte ve bildiri “*Hürriyet Andı*” ile son bulmakta idi¹⁵⁵. Hür.P bu seçimler öncesinde F. Köprülü’nün de desteğini alarak, önemli bir avantaj sağlamayı başarmıştı. Hür. P afişlerinde yer alan “*Adı Demokrat...Bayrağı İstibdat...Sonu Milletten Tokat...*”¹⁵⁶ söylemi, o günlerde en çok söylenen slogan haline gelmişti.

1957 Seçimleri ve Hürriyet Partisi’nin Sonu

Türkiye’de genel seçimler 27 Ekim 1957 Pazar günü yapıldı. Seçimlerde oy verme süresi daha bitmeden, yasak olmasına karşın, saat 14:30 den itibaren devlet radyosu seçim sonuçlarını yayınlamaya başladı. Bu seçimlerde bazı yerlerde çıkan olaylarda ölen ve yaralananlar oldu¹⁵⁷.

Seçimlerde Türkiye genelinde 9.230.814 oy kullanılarak, katılım oranı % 76.43 olarak gerçekleşti. Hür.P. toplam geçerli oylardan 356.419 ile % 3.86 oranında oy alarak, yalnızca 4 milletvekilliği kazanabildi. Hepsi Burdur ilinden kazanılan bu milletvekilliklerinin TBMM’ndeki toplam milletvekilliklerine oranı, yalnızca % 0.66 idi¹⁵⁸.

Bu seçim sonuçları, Hür.P.’nin kurucularında ve yandaşlarında çok büyük bir hayal kırıklığı yarattı. Hür.P Türkiye genelinde en yüksek oyu 22.453 oy ile Balıkesir’den almış olmasına karşın, çoğunluk sisteminin adaletsizliği nedeniyle, bu ilden milletvekili çıkaramamıştı ! (Balıkesir’de DP 143.738; CHP 92.051 oy almıştı). Burdur’da ise, 22.440 oy almış ve 4 milletvekili çıkarmıştı. (Burdur’da DP 20.960 ; CHP 19.218 oy almıştı). Hür.P en düşük oyu da 26 oy ile Rize ‘den almıştı. Hür.P 10 ilde 1.000

¹⁵⁴ **Akis**, (14 Eylül 1957).

¹⁵⁵ **Cumhuriyet**, (8 Ekim 1957).

¹⁵⁶ Hürriyet Partisi, **Hürriyet Partisi Seçim Beyannamesi**, Ankara 1957.

“**Hürriyet Andı**; Biz Hürriyet Partililer, demokrasi ve hürriyet rejimine sadık kalacağımıza, insan haklarına ve demokratik müesseselere tam saygı göstereceğimize, vatandaşlar arasında parti farkı gözetmeyerek memleket ve millet menfaatlerini parti menfaatlerinin daima üstünde tutacağımıza; iktidarı muhafaza için hürriyetleri tahdit ve tahrıp yollarına sapmayacağımıza tarih ve Büyük Türk Milleti önünde and içeriz...”

¹⁵⁷ Albayrak, **a.g.e.**, ss.298-299.

¹⁵⁸ **Ulus**, (17 Kasım 1957).

oyun altında, 22 ilde 5.000'in üstünde, 10 ilde 10.000'in, 4 ilde de 20.000'in üzerinde oy alabilmişti . Bu seçimlerde D'Hondt Sistemi kullanılmış olsaydı, Hür.P. Türkiye genelinde 10 milletvekili çıkarabilecekti¹⁵⁹. Hür. P bu seçimlerdeki başarısızlıktan ve işbirliğinin gerçekleştirilememesinden dolayı yine CHP'yi sorumlu tutmuştur¹⁶⁰.

Hür. P'ne göre; genel seçimlerde partilerine kullanılması olası oyların çoğu, "henüz çok yeni oldukları ve seçimi kazanma şanslarının bulunmadığı" ve "DP'yi mağlup edecek tek gücün CHP olduğu istikametinde kamuoyunda yaratılan kanı yüzünden, CHP'ye verilmişti". Bir bölüm oylar da, "CHP'nin tek başına iktidara gelmesini istemeyen yani , DP aleyhine hareket etmek istemeyen, vatandaşlar tarafından DP'ye verilmişti".

Hatta bazı yerlerde Hür.P oyları, bu partiye üye olanların sayısından daha düşük çıkmıştı. Örneğin; Demirci ilçesinde Hür.P'nin üye sayısı 4.900 olmasına karşın, burada partiye 1200 oy; İzmit Merkez ilçede üye sayısı 5.000 civarında olduğu halde, bütün Kocaeli ilinde Hür.P'ne oy verenlerin sayısı bu sayının altına düşmüştü¹⁶¹.

Hür.P ilk ve son olarak katıldığı seçimlerdeki başarısızlığı konusunda çeşitli gerekçeler gösterilmiştir. A.Hamdi Başar'a göre; Hür.P yeni bir fikir ortaya atmamış;

"Garp demokrasilerini memleketimizde aynen taklit ve tatbik etmek, milletin olgunluğuna güvenerek hürriyetleri savunmaktan başka bir iddiaya sahip olmadıkları" için, "bu hareketten yeni bir fikir doğacağını umanları geniş bir hayal kırıklığına uğratmıştı" , Başar'ın deyimiyle, "Hürriyetçiler, bu memlekette revaçta olan basit hürriyet fikrine bağlı idiler..."¹⁶².

Bu konuda daha gerçekçi yorumlardan ikisi de Prof.Dr. Kemal H. Karpat ve Prof. Dr. Feroz Ahmad tarafından yapılmıştır ki, her iki bilim adamı da Hür.P'nin 1957 seçimlerindeki başarısızlık nedenini, bu partinin, ulusal çapta yeteri kadar örgütlenememesine bağlamaktadırlar¹⁶³.

¹⁵⁹ C.H.P. Araştırma Bürosu, **Seçim Neticeleri Üzerine Bir İnceleme,1950,1954,1957 Seçimleri**, Ankara 1958.

¹⁶⁰ Hürriyet Partisi, **Hürriyet Partisi Umumî İdare Hey'etinin İstişarî Toplantıya Raporu...**, s.7-8.

¹⁶¹ **A.g.e.**, ss. 8-10.

¹⁶² Başar, **a.g.e.**, ss. 110-112.

¹⁶³ Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, Çeviren:Ahmet Fethi, İstanbul 1992,s.366.

Karpat'a göre ;

*"Hürriyet Partisi, liberalizm ya da devletçilik gibi klâsik anlamda teorilere bağlanmak istemiyordu. Partinin kanaatına göre, bu kavramlar, bu çağda ilmî bir temelden yoksun bulunuyorlardı. İktisadî araştırma, enstitüler kurmak, para ve vergileri ayarlamak, iktisadî rasyonalizasyon ve koordinasyon, sosyal adalet yeni iktisat politikasının başlıca özellikleri (idi)..."*¹⁶⁴.

Seçim başarısızlığında bu etkenler olmakla beraber, bu partinin seçkin ve aydın kadrosunun geniş halk kesimleri ile sıkı bağlar kuramaması, halkın gözünde Hür.P.'nin bir küçük burjuva partisi olarak algılanmasına neden olmuştur. Zengin bir programa ve güçlü bir kadroya sahip olan, programında sosyal adalet kavramını en çok işleyen bu partinin devletçilik anlayışının, 1930'lu yılların CHP'ni anımsattığı söylenebilir. Partinin başarısızlığındaki başka bir etkenin de toplumdaki ekonomik, siyasal, toplumsal çıkar ve güç odakları ile sıkı bir bağlantı kuramaması olduğu, bu nedenle de partinin yeterli maddi kaynaklara sahip olamadığı anlaşılmaktadır. Programını topluma anlatabilecek kadar siyasî yaşamda kalamayan bu partinin muhalefet partileri ile işbirliği konusundaki başarısız girişimlerin de toplumda partiye karşı yarattığı güvensizliğin ve DP iktidarının muhalefete karşı uyguladığı baskı politikalarının da bu başarısızlıkta etkili olduğu söylenebilir.

Başka bir neden de, Hür.P.'nin, toplumun bir kesiminin tepki duyduğu CHP ve gericilik suçlamasıyla gölgelenmiş olan CMP ile iki yıl boyunca yürüttüğü siyasî anlamdaki işbirliğinin bu kesimler tarafından hiç de olumlu karşılanmadığı ve kamuoyunda, Hür.P.'nin de bunlardan hiçbir farkı bulunmadığı, şeklinde bir yorumun etkisi olduğu söylenebilir. Bütün bunlara ek olarak;

"Hür.P.'nin il yönetim kurullarında görev alanların genellikle seçkin ve saygın kişiler olmakla birlikte, öbür partilerin profesyonelleşmiş mücadeleci elemanları derecesinde tecrübeli ve dinamik olmadıkları..." da partinin başarısızlığında önemli bir etken olmuştur¹⁶⁵.

Feridun Ergin'e göre; Hür.P.'nin 1957 Martı'nda CMP ile işbirliği girişimi ise tam bir hata idi. Çünkü bu girişim, Hür.P.'ni kamuoyu gözünde za-

¹⁶⁴ Karpat, a.g.e., s.366.

¹⁶⁵ Ergin, a.g.e., s.2088.

yıf olduğu kanısını yaratmıştı. Kaldı ki, bu iki parti arasında görüş ayrılıkları ve yapısal farklılıklar da vardı. Öte yandan CMP, güçler dengesini etkileyecek kadar güçlü bir parti de değildi. Bu girişim, CMP'nin Atatürk karşıtı bir parti olduğu ileri sürülerek, DP tarafından Hürriyet Partisi aleyhinde kullanılmıştı .

Hür.P 1957 seçimlerinde uğradığı başarısızlığın yarattığı hayal kırıklığından sonra, 14-15 Mart 1958 tarihinde, Ankara'da Büyük Kongresi'ni toplamıştır. Bu kongrede de, seçimler öncesinde plânlanan işbirliğinin gerçekleştirilememesinden dolayı CHP sorumlu tutularak, bu partiye sert eleştiriler yöneltilmiştir¹⁶⁶.

7 Temmuz 1958 tarihinde yeni bir bildiri yayımlayan Hür. Partisi, DP iktidarının ekonomik politikalarını eleştirerek ;

“Zengini daha zengin, fakiri daha fakir eden bu gidişin arz ettiği tehlikelere” dikkat çekilmek istenmiş ve Hür. Partisi'nin *“Bu durumun ne içtimaî adaletle, ne memleket menfaatleriyle telif olmadığını ifade etmek mecburiyetini duymakta...”* olduğu dile getirilmiştir¹⁶⁷.

Seçimlerdeki başarısızlıktan yaklaşık bir yıl sonra, 1958 sonbaharına doğru, Hür.P.'nin CHP ile birleşeceği yolunda basında söylentiler çıkmış, gerçekten de 21 Ekim'de de bu konudaki görüşmelere CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nün başkanlığında başlanmıştır. Daha sonra Hür. P yöneticileri konunun 23 Kasım'da yapılacak olan kongrede görüşüleceğini açıklamışlardır. Ancak 23 Kasım'da toplanan kongrede yeterli delege çoğunluğu sağlanamadığından, kongre 24 Kasım'a ertelenmiş, 24 Kasım 1958 tarihinde toplanan Hür. P. Kongresi'ne de polis bir baskın düzenlemiştir. Bu olumsuzluğa karşın gerçekleştirilen kongre sonunda, Hürriyet Partili delegeler, 5 muhalif oya karşın, 175 oy ile CHP'ye katılma kararı almışlardır. Bu karar sonrasında Hürriyet Partililerden önemli bir bölümü CHP'ye katılırken, çok az bir bölümü de eski partileri DP'ye geri dönmüşlerdir ¹⁶⁸.

Sonuç olarak söylemek gerekirse; Hür. P gerek kadrosu, programı ve gerekse Türk siyasî yaşamına getirdiği canlılık, düzeyli - seçkin muhalefet anlayışı ve yeni önerileriyle, özellikle sosyal adalet konusundaki duyarlılığı ile demokratik yaşam, insan haklarına bakış açısı konusundaki görüşle-

¹⁶⁶ Feroz Ahmad, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın...**, s.177.

¹⁶⁷ **Cumhuriyet**, (8 Temmuz 1958).

¹⁶⁸ Firuzan Hüseyin Tokin, **Türkiye'de Siyasi Partiler ve Siyasal Düşüncenin Gelişimi (1839-1965)**, İstanbul 1965, ss.89-90; Nutku, **a.g.e.**, s.363.

riyle, muhalefet partilerini özellikle de köklü bir geçmişi olan CHP'yi etkilemiştir ki, bu etkinin en açık kanıtı CHP'nin 1957 seçimleri öncesinde kamuoyuna 44 başlık altında ilan ettiği seçim bildirgesidir¹⁶⁹.

Bütün bunların yanı sıra; Hür. P siyaset anlayışı ve görüşleri, 1960 darbesinden sonra da Türk siyasî yaşamında etkili devam etmiştir ki, bunun da en açık kanıtı 9 Temmuz 1961 tarihinde 334 sayılı yasa ile kabul edilen 1961 Anayasası'dır¹⁷⁰. Hür. P'nin kurucularından bir bölümü 1960 sonrasında da Türk siyasî yaşamında yer almışlar, örneğin bunlardan bir bölümü; Raif Aybar, Yusuf Azizoglu, İhsan Hamit Tiğrel, Şekip İnal, Ekrem Alican'ın Genel Başkanlığı'nı yaptığı "*Yeni Türkiye Partisi*" adı ile yeni bir parti kurmuşlar ve bu parti, TBMM'de 61 milletvekili ile temsil edilmiştir. Eski Hür. Partililerden Cihad Baban, Fethi Çelikbaş ve Emin Paksüt CHP'den ; Muhlis Ete Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nden milletvekili seçilmişler; Hasan Reşit Kangel ise Cumhuriyet Senatosu Üyeliğine seçilmiştir¹⁷¹.

¹⁶⁹ Giritlioğlu, a.g.e, s.451.

¹⁷⁰ Suna Kili-A.Şeref Gözübüyük, **Türk Anayasa Metinleri**, Senedi İttifaktan Günümüze, Ankara 1985, ss.171-230.

¹⁷¹ **TBMM Albümü**, Dönem:I, 2.Basılsı, 1.10.1962, Ankara 1962.

1961 Anayasası Hür.P.'nin programı ile tam bir paralellik göstermektedir. Bu anayasa öncesinde 1960 tarih ve 1 sayılı ek yasa ile oluşturulan "*Kurucu Meclis*" ile bu Anayasa'da yer verilen; düşünce, bilim ve sanat özgürlükleri (md.20-22), toplantı ve gösteri yürüyüşleri (md.28), örgütlenme hakkı (md.29), kişi güvenliği (md.30), ispat hakkı (md.34), sözleşme özgürlüğü (md.40), çalışanların ve işverenlerin izin almadan sendika birlikleri kurabilme hakları (md.46), toplu sözleşme ve grev hakkı (md.47), sosyal güvenlik hakkı (md.48), kooperatifçiliğin geliştirilmesi (md.51), Cumhuriyet Senatosu kurulması (ikinci meclis) (md.70), Cumhurbaşkanı'nın tarafsızlığı ve bu makama iki defadan fazla aday olunamaması (md.95), yürütme üzerinde denetim kurulması (md.107), yönetim üzerinde yargı denetimi (md.114), memur güvenliği (md.118), kamu görevlilerinin örgütlenme hakkı (md.119-122), üniversitelerin bilimsel, ekonomik ve yönetsel özerkliği (md. 120), radyo ve televizyonun tarafsızlığı (md.121), yargı güvenliği ve yargıç güvencesi (md.123),Yüksek Hakimler Kurulu'nun görev ve yetkilerinin düzenlenmesi (md.143), Anayasa Mahkemesi'nin kurulması (md.147), tarımın ve çiftçinin korunması (md.52), toprak reformunun yaygınlaştırılması (md.37-38), siyasi partilerin eşit koşullara sahip olması (md.56), kalkınma plânının hazırlanması ve Başbakanlığa bağlı bir Devlet Plânlama Teşkilatı kurulması (md.129),Uyuşmazlık Mahkemesi (md.142), gibi önemli istek, beklentilerle, kurum ve görüşlerin Hür. P. Programında da bulunduğu dikkate alındığında Hürriyet Partisi'nin Türk siyasî yaşamındaki yeri ve önemi daha iyi anlaşılabilir.

sayfa boş